

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**MEVLEVÎ, BEKTÂŞÎ ve AHÎ MENKİBELERİNE GÖRE
ANADOLU'DA SOSYAL HAYAT**

FATMA YAVUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. BEKİR BİÇER**

KONYA-2025

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**MEVLEVÎ – BEKTÂŞÎ ve AHÎ MENKİBELERİNE GÖRE
ANADOLU'DA SOSYAL HAYAT**

FATMA YAVUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. BEKİR BİÇER**

KONYA-2025

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma YAVUZ		
	Numarası	22810501010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı / Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	MEVLEVÎ – BEKTÂŞÎ ve AHÎ MENKİBELERİNE GÖRE ANADOLU'DA SOSYAL HAYAT			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatma YAVUZ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatma YAVUZ		
	Numarası	22810501010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı / Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Bekir BİÇER		
Tezin Adı	MEVLEVÎ – BEKTÂŞÎ ve AHÎ MENKİBELERİNE GÖRE ANADOLU'DA SOSYAL HAYAT			

ÖZET

Türkler tarih sahnesine çıktıkları ilk andan itibaren yaşadıkları farklı coğrafyalarda farklı deneyimler edinmişlerdir. Çeşitli dinlerin etkisine girerek, her dönemde farklı kültürel birikimler oluşturmuşlardır. İslamiyet'in kabulünden sonra ise eski birikimleri ile yeni dini anlayışlarını birleştirmişlerdir. Bu uyarlamalar sosyal hayatlarında değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu birikimlerin devamı ve halk kültürünün bir parçası olarak menkıbeler doğmuştur. Menkıbeler toplumsal hafıza ve değerleri en güzel şekilde yansıtan dini, edebî ve folklorik eserlerdir. Bu çalışmada Mevlvî, Bektâşî ve Ahî menkıbelerine göre Anadolu'da sosyal hayat konusu ele alınmıştır. Tezimizde, Türkiye Selçuklu döneminde Anadolu'da yaşanan siyasi, ekonomik, kültürel, dini ve sosyal olayların izleri menkıbelerde sürülmeye çalışılmıştır. Temel kaynak olarak Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi ile Hacı Bektâş Veli'ye ait diğer menkıbeler, Ahmed Eflâkî'nin yazmış olduğu Menâkıbü'l-Ârifîn, Mevlânâ'nın eserleri ve diğer Mevlvî kaynakları ile Ahî Evran menâkıbnâmeleri kullanılmıştır. İhtiva ettikleri bilgiler ve kapsadığı dönemler açısından büyük benzerlikler içeren bu kaynaklardan istifade ederek hem Mevlvîlerin, Bektâşîlerin ve Ahîlerin yaşayışları, toplum ile olan ilişkileri hem de Türkiye Selçuklu döneminde toplumun sosyal ve kültürel hayatına dair çıkarımlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Menâkıbnâme, Mevlvî, Bektâşî, Ahî.

ABSTRACT

iii

Author's	Name and Surname	Fatma YAVUZ		
	Student Number	22810501010		
	Department	History Department / Medieval History Department		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Bekir BİÇER		
Title of the Thesis/Dissertation	SOCIAL LIFE IN ANATOLIA ACCORDING TO MEVLEVI – BEKTASHI AND AHI LEGENDS			

ABSTRACT

From the moment they first appeared on the historical stage, the Turks gained experience in the different geographical areas they inhabited. Influenced by various religions, they developed distinct cultural traditions in each period. After embracing Islam, they combined their old traditions with their new religious understanding. These adaptations led to changes in their social life. As a continuation of these accumulations and as part of folk culture, legends emerged. Legends are religious, literary, and folkloric works that beautifully reflect social memory and values. This study examines social life in Anatolia based on Mevlevi, Bektashi, and Ahi legends. Our thesis attempts to trace the political, economic, cultural, religious, and social events that took place in Anatolia during the Seljuk period of Turkey in these legends. The primary sources used are the Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâme and other legends belonging to Hacı Bektâş Velî, Menâkıbü'l-Ârifin written by Ahmed Eflâkî, the works of Mevlânâ and other Mevlevi sources, and the Ahî Evran menâkıbnameleri. By utilising these sources, which contain significant similarities in terms of the information they contain and the periods they cover, attempts have been made to identify the lifestyles of the Mevlevi, Bektashis and Ahis, their relationships with society, and to draw conclusions about the social and cultural life of society during the Seljuk period in Türkiye.

Keywords: Anatolia, Menâkıbnâme, Mevlevi, Bektashi, Ahî.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	7
A. KONUNUN TESPİTİ VE ÖNEMİ	2
B. KAPSAM VE YÖNTEM.....	3
C. KAYNAKLAR.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	9
MENKİBELER ve MENÂKİBNÂMELER	9
1.1. Menkıbe Kelimesi ve Tasavvufta Menkıbeler.....	9
1.2. Evliya Menkıbeleri ve Özellikleri.....	10
1.3. Menkıbelerin ve Evliya Menkıbelerinin Çeşitleri	11
1.4. Menkıbelerin Yazılış Sebepleri	12
1.5. Menkıbelerin Kaynakları.....	12
1.6. İslam Aleminde ve Türklerde Evliya Menkıbelerinin Ortaya Çıkışı.....	13
İKİNCİ BÖLÜM	15
ANADOLU'DA TASAVVUFÎ ZÜMRELER.....	15
2.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevîlik	16
2.2. Hacı Bektâş-ı Velî ve Bektâşîlik.....	21
2.3. Ahî Evran ve Ahîlik	23
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	26
MEVLEVÎ, BEKTÂŞÎ ve AHÎ MENKİBELERİNE GÖRE ANADOLU'DA	
SOSYAL HAYAT	26
3.1. Siyasi Hayat	27
3.2. Adalet Teşkilatı	30
3.3. Eğitim Hayatı.....	33
3.4. İktisadi Hayat.....	39
3.5. İnançlar	45
3.6. Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri.....	47
3.7. Sosyal Yapı ve Gelenekler	49

3.7.1. Doğum	50
3.7.2. Kadının Toplumdaki Yeri	50
3.7.3. Evlilik.....	52
3.7.4. Cenaze Törenleri ve Yas	53
3.8. Yeme - İçme Kültürü	54
3.9. Kıyafet Kültürü	58
3.10. Eğlence Hayatı.....	60
SONUÇ	64
KAYNAKÇA	66

KISALTMALAR

- C.** : cilt
çev. : çeviren
ed. : editör
haz. : hazırlayan
s. : sayfa
S. : sayı
ss. : sayfa sayıları
sad. : sadeleştiren
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
terc. : tercüme eden
TTK : Türk Tarih Kurumu
yay. : yayını, yayınları, yaymevi
yy. : yüzyıl

ÖNSÖZ

Menkıbeler toplumların kültürel kodlarının tespitini sağlayan sosyolojik metinlerdir. Menkıbelerin yardımıyla dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik özellikleri hakkında pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür.

Tarihe ışık tutan menkıbeleri kaynak edindiğimiz çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde menkıbeler ve menâkıbnâmeler hakkında bilgilendirme, ikinci bölümde Mevlevîlik, Bektâşîlik ve Ahîlik hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi ile Hacı Bektâş Velî'ye ait menkıbeler, Ahmed Eflâkî'nin yazmış olduğu Menâkıbü'l-Ârifîn, Mevlânâ'nın eserleri ve diğer Mevlevî kaynakları ile Ahî Evran menâkıbnâmeleri göz önünde bulundurularak Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'daki sosyal hayat unsurları incelenmiştir.

Bu tez çalışmasının her aşamasında yardım ve emeklerini esirgemeyerek daima bana yol gösteren, övgüye ve şükrana en layık olan, bu uzun süreçte bana rehberlik eden kıymetli hocalarım, Prof. Dr. Bekir Biçer'e, Prof. Dr. Ayşe Dudu Kuşçu'ya ve Doç. Dr. Zehra Odabaşı'na çok teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca maddî, manevî destekleriyle her zaman yanımda olan, hayallerimi gerçekleştirmem için daima beni teşvik eden ve asla yalnız bırakmayan, şimdi ve gelecekteki tüm başarılarımı ithaf ettiğim, sevgili ve pek kıymetli annem Hülya Yılmaz'a sonsuz teşekkür ediyorum. Durakladığım ve yorulduğum zamanlarda anlayışını, fedakarlığını ve desteğini esirgemeyen kıymetli eşim, hayat arkadaşım Selçuk Yavuz'a da en içten duygularıyla teşekkür ederim. Yaşama sevincim kızım Hülya Gökçen Yavuz'a hayatımda olduğu ve beni, ben yaptığı için çok teşekkür ederim. Bu çalışmayı, yaşıyor olsaydı gurur duyacağını bildiğim, üzerimde sonsuz emekleri olan, kalbimin ince sızısı babam, merhum Ökkeş Yılmaz'a ithaf ediyorum.

Konya 2025

Fatma YAVUZ

GİRİŞ

İslam kültür ve medeniyet tarihimizde önemli bir yer tutan mutasavvıflar, fikirleri ve manevî âleme bakış açıları ile ilahi duygularımıza yön vererek sadece kendi dönemlerinde değil, bütün zaman ve mekanlarda yaşayacak olan insanların yollarını

aydınlatılabilmektedirler. Öğretileri hiçbir zaman eskimemiş, davetleri coğrafyaların ve çağların ötesine ulaşmıştır.

XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu coğrafyasında etkin rol oynayan Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Âhi Evran, insanlığa öğütler verirken, yaşamış oldukları çağın sorunlarını da ifade etmiş, çıkış yolları göstermiş ve birçok hususta önerilerde bulunmuştur. Bu mutasavvıflar hakkında yazılan menkıbeler de doğaları gereği içinde buldukları topluluğun sosyal yaşantısını ve medeniyetini günümüze ulaştırın kıymetli eserleri meydana getirmiştir.

Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Nasırüddin Âhi Evran halktan aldıkları destek ve mümkün olduğu kadar devletle uyum içinde olmaya özen göstererek halkı dini, ekonomik, siyasi ve sosyal konularda aydınlatmış hem halk için hem de devlet için önemli görevler ifa etmişlerdir. Yeni fethedilen Anadolu'nun, Türkiye olması için çok yoğun emek vermiş ve faaliyetler yapmışlardır. Devletin ve toplumun gelişmesi, halk arasında birlik ve dirliğin sağlanması, ekonomik dayanışmanın artması, farklı din ve kültürlerle bir arada yaşaması için örnek teşkil etmiş ve güçlü bir irade göstermişlerdir. Anadolu'da çok sayıda menkıbe oluştuğu ve yazıldığı için çalışmamızda menkıbeleri sınırlama yoluna gidilmiştir. Çoğunlukla; Manzûm Hacı Bektâş Velî Vilâyetnâmesi ile Hacı Bektâş Velî'ye ait menkıbeler, Ahmed Eflâkî'nin yazmış olduğu Menâkıbü'l-Ârifîn, Mevlânâ'nın diğer eserleri ve Mevlevî kaynakları ile Ahî Evran menâkıbnâmelerini esas alarak Türkiye Selçuklu döneminde Anadolu'da sosyal hayatı aydınlatmaya çalıştık.

A. KONUNUN TESPİTİ VE ÖNEMİ

Fuad Köprülü, “*Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları*” isimli çalışmasında, menkıbe kitaplarının önemini belirterek, pek çoğunun günümüzde dahi aydınlatılmadığını, diğer kaynaklardan da çok az yararlanıldığını ifade ederek menkıbelerden sağlam bir tenkit süzgecinden geçirilmek şartı ile istifade etmenin mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Yaşadıkları dönemde, toplum tarafından kabul gören ve kıymet verilen menâkıbnâmelerin dikkate alındığı bu çalışmada Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Âhi Evran ile ilgili yazılmış temel menâkıbnâmeler ele alınarak XIII. yüzyıl Anadolu sosyal ve kültürel hayatı hakkında birçok tespit yapılmıştır.

B. KAPSAM VE YÖNTEM

Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi ile Hacı Bektâş Veli'ye ait menkıbeler, Ahmed Eflâkî'nin yazmış olduğu Menâkıbü'l-Ârifin, Mevlânâ'nın eserleri ve Mevlevî kaynakları ile Ahî Evran menâkıbnâmelerinin içeriğinde bulunan rivayetlerden yararlanılarak Anadolu'nun kültürel ve sosyal hayatı ile ilgili motiflerin tenkiti ve tahlili gerçekleştirilmiştir. Menâkıbnâme müelliflerinin bir zümreye dahil olmaları ve o zümrenin adetlerinin kendilerinde meydana getirdiği bağlılık duygusu neticesinde yazdıkları metinlerin doğruluğu ve tarafsızlığı hususunda gerçek bilgiye erişim zorlaşmaktadır. Bu nedenle faydalanılan kaynakların şeffaf ve güvenilebilir olup olmadığı, benzer konulardan oluşan çalışmalar göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Bu içerik kapsamındaki diğer menâkıbnâmeler belirlenerek tasnif edilmiştir.

Çalışmanın yöntemi oluşturulurken nitel araştırma yöntemleri benimsenmiş olup, doküman analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında yararlanılan menkıbelerin betimsel analizi sonucunda parçadan bütüne doğru bir çıkarım yapılarak çalışma tamamlanmıştır. Ayrıca ulaşılan eserlerin künyesi alınarak, çalışmaya kaynak oluşturabilecek bölümler belirlenerek kaydedilmiştir.

C. KAYNAKLAR

Bu çalışmanın temel kaynaklarını Firdevsi-i Rûmî Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi, Ahmed Eflâkî'nin Menâkıbü'l-Ârifin adlı eseri ile Ahî Evran menâkıbnâmeleri oluşturmaktadır. Bunlarla birlikte konu ile ilgili daha önce yapılmış olan diğer kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi,¹ Firdevsi-i Rûmi tarafından yazılmış olan Hacı Bektâş Velî'nin menkıbelerini içeren manzum bir eserdir. XIII. yüzyıl Anadolu hayatı hakkında önemli bilgiler içeren eserin Bedri Noyan tarafından neşredilmiş halinden faydalanılmıştır.

Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâmesi,² Abdülbaki Gölpınarlı'nın hazırlamış olduğu, sade ve anlaşılır bir dil ile Hacı Bektâş Velî'nin menkıbelerini aktardığı, menkıbe türünün Türk edebiyatındaki zincirlerinden önemli bir halkayı oluşturmaktadır. Eserden, sosyal yapı ve gelenekler başlığı ile kıyafet kültürü bölümlerinin oluşturulmasında faydalanılmıştır.

Ali Nihani'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi,³ Sedat Kardeş'in doktora tezini genişleterek oluşturmuş olduğu bir eserdir. Kaynaktan özellikle iktisadi hayat ve yeme – içme kültürünün meydana getirilmesinde yararlanılmıştır.

Menâkıbü'l-Ârifîn,⁴ Ahmed Eflâkî'nin otuz altı yıllık çalışmaları sonucunda yazmış olduğu Mevlânâ ve etrafındakileri anlatan menâkıbnâmedir. Tercümesi Tahsin Yazıcı tarafından yapılan eser, on bölümden oluşmakta olup Mevlânâ'nın babası, hocaları, halifeleri, oğulları ve torunları ile Şems-i Tebrîzî'den bahsetmektedir.

Asıl adı *Mesnevî-i Ma'nevî*⁵ olan, Mevlânâ'nın yazmış olduğu eser, altı ciltten oluşmakta olup çok defa Türkçe 'ye tercüme edilmiştir. Bu eserinde Mevlânâ ayet, hadis ve hikayeleri açıklamıştır. Bu çalışmada Âmil Çelebioğlu tarafından sadeleştirilmiş hali ile Mesnevî-i Şerif adı verilen Manzum Nahifî tercümesinden yararlanılmıştır.

Dîvân-ı Kebîr,⁶ yedi ciltten oluşmaktadır. Bu çalışmada eserin tam metnini dilimize kazandıran Abdülbaki Gölpınarlı'nın tercümesinden yararlanılmıştır. Eserde Selçuklu dönemindeki Anadolu sosyal hayatı ve kültürüne ait pek çok bilgi ve açıklama bulunmaktadır. Evlilik, kıyafet kültürü, cenaze törenleri, eğlence hayatı,

¹ Bedri Noyan, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, Aydın, 1986.

² Abdülbaki Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1958.

³ Sedat Kardeş, *Ali Nihani'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi*, Grafiker Yay., Ankara, 2018.

⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul, 2011.

⁵ Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerif*, haz. Âmil Çelebioğlu, C. I-VI, İstanbul, 2000.

⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I-VII, Ankara, 1992.

yeme içme kültürü ile iktisadi hayat bölümlerinin oluşumunda eserden oldukça faydalanılmıştır.

Fîhi Mâ Fîh,⁷ Mevlânâ'nın kaydedilen sohbetlerinden oluşmaktadır. Meliha Ülker Anbarcıoğlu'nun çevirisini yaptığı eserin içeriğinde, ayetlerin ve hadislerin açıklamaları, Mevlânâ'ya etrafında bulunan kişilerin sordukları sorular ve o dönemin olayları yer almaktadır. Eserden sosyal ve kültürel hayatın hemen hemen her unsurundan yararlanılmıştır.

Mecâlis-i Seba (Yedi Meclis),⁸ Mevlânâ'nın yedi va'zından oluşan eser Türkçeye Abdülbâki Gölpınarlı tarafından tercüme edilmiştir. Meslekler hakkında bilgi veren kıymetli kaynaklardan biridir.

Mektuplar (Mektubât),⁹ tercümesi Abdülbâki Gölpınarlı tarafından yapılan eser Mevlânâ'nın pek çok kişiye göndermiş olduğu mektuplardan oluşmaktadır. Bu eserden, çalışmamızın Ahîlerle ilgili bölümünde kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

Ferîdûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr'ın yazmış olduğu *Menâkıb-ı Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Sipehsâlâr Tercümesi)*¹⁰ adlı eserin Ahmed Avnî Konuk tercümesinden yararlanılmıştır. Çalışmamızda Mevlânâ ve Ailesi'nin Anadolu hayatı üzerindeki etkisi ile eğlence hayatı bölümlerinin oluşturulmasında faydalanılmıştır.

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'e ait olan *Sultan Veled Divânı*¹¹ isimli eserin Elvir Musiç ve Şadi Aydın tarafından yapılan tercümesinden yararlanılmıştır. Özellikle Mevlevî mutfağı, eğlence hayatı bölümlerinde bu eserden istifade edilmiştir.

Sultan Veled'in, *İbtidâ-Nâme*¹² isimli eserinin tercümesi Abdülbâki Gölpınarlı tarafından yapılmıştır. Eserden, kıyafet kültürü ile hastalıklar ve tedavi yöntemleri bölümleri için faydalanılmıştır.

⁷ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul, 2000.

⁸ Mevlânâ, *Mecâlis-i Seba (Yedi Meclis)*, çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, 2010.

⁹ Mevlânâ, *Mektuplar*, çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, 1999.

¹⁰ Ferîdûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Sipehsâlâr Tercümesi)*, terc. Ahmed Avnî Konuk, haz. Duygu Kara-Mine Kara, 2020.

¹¹ Sultan Veled, *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, çev. Şadi Aydın - Elvir Musiç, C. I-II, Konya, 2015.

¹² Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, 2014.

Sultan Veled'e ait olan *Rebâbnâme*¹³ adlı eserin Farsçadan Osmanlı Türkçesine tercümesini Niğdeli Hakkı Eroğlu yapmış olup günümüz alfabesine çevirisini ise Amber Güneysel yapmıştır. Bu çalışmanın bilhassa eğlence hayatı bölümlerinde bu eserden istifade edilmiştir.

Ulu Ârif Çelebi Dîvânı,¹⁴ adlı eser Sultan Veled'in oğlu, Mevlânâ'nın torunu, Ulu Ârif Çelebi'ye ait olup tenkitli metin ve tercümesi Mehmet Vanlıoğlu ve İbrahim Kunt tarafından yapılmıştır. Ulu Ârif Çelebi'nin rubâileri ve gazellerinden meydana gelen bu eserde mecazî bir üslup kullanılmıştır. Eserden kıyafet kültürü bölümleri için yararlanılmıştır.

İbn Bîbî, yaşadığı dönemin siyasi olaylarını anlattığı *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)*¹⁵ adlı eserinin birinci cildini Ata Melik Cüveynî'ye, ikinci cildini ise I. Alâeddîn Keykubâd'a ithaf etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti tarihi için temel kaynak niteliğinde olan eserin Mürsel Öztürk tarafından yapılan çevirisinden faydalanılmıştır. Özellikle iktisadi hayat ve I. Alâeddîn Keykubâd ile ilgili bilgiler oluşturulurken bu eserden istifade edilmiştir.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî'nin yazmış olduğu, Türkiye Selçuklu döneminin en önemli eserlerinden birini teşkil eden *Müsâmeretü'l-Ahbâr*,¹⁶ Anadolu'nun yalnızca siyasi tarihini değil aynı zamanda sosyal ve kültürel hayatına yönelikte zengin bilgiler içermektedir. İbn Bîbî'nin, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* eserinin bir tamamlayıcısı olarak görülen eserden bilhassa siyasi ve iktisadi konularda faydalanılmıştır.

Râvendî'nin yazmış olduğu *Râhat-Ûs-Sudûr ve Âyet-Ûs-Sürûr*¹⁷ isimli eser, Selçuklu tarihine yönelik önemli bilgiler içermekle birlikte I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e ithaf edilmiştir. Sultanlara ve okuyuculara öğütler veren bir içeriğe sahiptir.

¹³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, terc. Niğdeli Hakkı Eroğlu, çev. Amber Güneysel, ed. haz. ve sad. İsmail Koçak, İstanbul, 2011.

¹⁴ Ârif Çelebi, *Ulu Ârif Çelebi Dîvânı*, tenkitli metin ve tercüme haz. İbrahim Kunt-Mehmet Vanlıoğlu, Konya, 2013.

¹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.

¹⁶ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*; çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara, 2000.

¹⁷ Râvendî, *Râhat-Ûs-Sudûr ve Âyet-Ûs-Sürûr*; çev. Ahmet Ateş, C. I, TTK Yay., Ankara, 1999.

Fıkıh âlimi olan Zernûcî'nin yazmış olduğu ve on üç bölümden oluşan *Ta'limü'l Mûteallim*¹⁸ adlı eserden dönemin eğitim hayatı, verilen dersler ve verimli ders çalışma metodları ile ilgili konulardan yararlanılmıştır.

Ahmet Kartal'ın, “*Kerâmât-ı Ahî Evran Mesnevîsi Üzerine Notlar*”¹⁹ isimli çalışması yüz altmış yedi beyitten oluşan Kerâmât-ı Ahî Evran Mesnevîsi üzerine kaleme alınmış notlardan meydana gelmektedir. Eserde, mesnevinin tahlili ile birlikte orijinal metnine de yer verilmiştir. Çalışmamızın Ahîlikle ilgili kısımlarında özellikle yeme içme kültürü bölümlerinde eserden faydalanılmıştır.

Mehmet Fatih Köksal'ın “*Ahi Evran'ın Menkabevi Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: Menâkıb-ı Ahî Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran*”²⁰ adlı çalışması Ahî Evran'ın hem menkıbevi hem de gerçek hayatına yönelik bilgiler içermektedir. Bu nedenle çalışmanın Ahîlikle ilgili bölümlerinde bu makaleden istifade edilmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak'ın yazdığı, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*²¹ isimli eserinden menkıbeler ve menâkıbnâmeler adlı bölüm oluşturulurken faydalanılmıştır.

Abdûlbaki Gölpınarlı'nın, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*²² ile *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*²³ isimli eserleri Mevlevîlikle ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir. Mikail Bayram'ın, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtı'nın Kuruluşu*²⁴ adlı eseri ise Mevlânâ'nın ve Mevlevîlerin Ahîlerle olan ilişkileri hakkında bilgiler içeren araştırma eserlerdendir.

*Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III. Cilt Alp Arslan ve Zamanı*²⁵ isimli eser Mehmet Altay Köymen tarafından yazılmıştır. Sultan Alp Arslan dönemini anlatan müstakil çalışmalardan biridir. Geniş çapta faydalanılan bu eserde Sultan Alp

¹⁸ Zernûcî, *Ta'limü'l Mûteallim*, çev. Ömer Faruk Kasadar, Ravza Yay., İstanbul, 2019.

¹⁹ Ahmet Kartal, “Kerâmât-ı Ahî Evran Mesnevîsi Üzerine Notlar”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 2, İstanbul, 2009.

²⁰ Mehmet Fatih Köksal, “Ahi Evran'ın Menkabevi Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: Menâkıb-ı Ahî Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 62, 2012.

²¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, 7. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1992.

²² Abdûlbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006.

²³ Abdûlbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004.

²⁴ Mikail Bayram, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya, 1991.

²⁵ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III. Cilt Alp Arslan ve Zamanı*, TTK Yay., Ankara, 2001.

Arslan döneminin siyasi gelişmeleriyle birlikte sosyal ve kültürel yönleri de anlatılmaktadır.

Recep Uslu'nun, *Selçuklu Topraklarında Müzik*²⁶ adlı eseri ile Süleyman Uludağ'ın *İslâm ve Musiki*²⁷ eserlerinden eğlence hayatı bölümü için istifade edilmiştir.

“Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14.y.y. da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu”²⁸ adlı Kazım Paydaş'ın makalesi Selçuklu döneminde kadının toplumdaki yerini açıklaması nedeniyle çalışmanın evlilik bölümü için faydalanılmıştır.

Nevin Halıcı'nın, *Mevlevi Mutfağı*,²⁹ adlı eserinde özellikle Selçuklu döneminde Anadolu'da tüketilen ekmek çeşitlerine yönelik bilgiler içermesinden dolayı yeme içme kültürüyle ilgili önemli bilgiler barındırmaktadır.

Reşat Ekrem Koçu'nun, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*,³⁰ adlı eseri yüzlerce yıllık Türk kıyafet kültürü tarihine ait kavramları maddeler halinde açıklayan alanında çok önemli bilgiler ihtiva eden bir eser olduğundan, çalışmanın kıyafet kültürü bölümü için istifade edilmiştir.

Şuayip Özdemir'in “Mevlana'nın Eğitimci Kişiliği”³¹ adlı makalesi ile Zeki Atçeken'in “Osmanlılar Zamanına Ulaşan Selçuklu Medreseleri ve Müderrisleri”³² isimli makalesinden Türkiye Selçukluları eğitim hayatı ve medreseleri hakkında yararlanılmıştır.

²⁶ Recep Uslu, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya, 2015.

²⁷ Süleyman Uludağ, *İslâm ve Musiki*, Dergâh Yay., İstanbul, 2015.

²⁸ Kazım Paydaş, “Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14.y.y. da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. VI, S. 8, 2013.

²⁹ Nevin Halıcı, *Mevlevi Mutfağı*, Metro Kültür Yay., İstanbul, 2007.

³⁰ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1969.

³¹ Şuayip Özdemir, “Mevlana'nın Eğitimci Kişiliği”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVI, S. 1, Elâzığ, 2011.

³² Zeki Atçeken, “Osmanlılar Zamanına Ulaşan Selçuklu Medreseleri ve Müderrisleri”, *Türkler*, C. VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

BİRİNCİ BÖLÜM

MENKİBELER ve MENÂKİBNÂMELER

1.1. Menkıbe Kelimesi ve Tasavvufta Menkıbeler

Arapça *nekabe* kökünden türeyen menkabe kelimesi; isabet etmek, bir husustan konuşmak veya haberdar etmek anlamlarına gelmekte, çoğulu ise *menâkıb* olarak ifade edilmektedir.³³ Menâkıb, sözlükte *övünülecek vasıflar*,³⁴ bir kişinin meziyetlerini gösteren hikâye ve bunları içeren kaynak ve *risale-i medhiye*³⁵ anlamlarına gelmektedir.

Menâkıb, ilk olarak hadis külliyatlarında, Hz. Peygamberin ashabının özelliklerini ve üstünlüklerini anlatırken daha sonralarda bazı zümrelerin övgüye değer işleri, tarihi

³³ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, s. 27.

³⁴ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1980, s. 732.

³⁵ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 1901, s. 1420.

şahsiyetlerin tercüme-i hâlleri için de faydalanılmıştır.³⁶ Menkıbeler muhtevası gereği geçmişteki önemli şahsiyetleri ele aldığından rivayet türüne çokça benzerlik göstermekte fakat olağanüstü içeriklerinden dolayı efsane özelliği de taşımaktadır.³⁷

Menâkıb, tasavvuf tarihinde, sûfilerde tezahür eden olağanüstü olaylar anlamına gelen kerametleri aktaran küçük hikayeler anlamında IX. yüzyıl sonrasında kullanılmaya başlanmıştır. Çok yaygın olmamakla birlikte bazı zamanlarda menkabe veya menâkıb yerine keramet kelimesinin çoğulu olan *keramat* kullanılmıştır.³⁸ Bektâşî kültüründe ise daha farklı bir durum bulunmakta olup menâkıbnâme kelimesi *vilâyetnâme* ya da *velâyetnâme* şeklinde karşılık bulmuştur.³⁹

Fuad Köprülü, menkıbelerin oluşumunu şu şekilde dile getirmektedir: “*Halkın muhayyilesi üzerinde kuvvetli izler bırakanlar daha hayatta iken menkıbesinin teşekkül ettiği görülür. Menkıbeler uzun asırlar boyunca bir nesilden diğer nesle geçerken daima büyüyerek (mübalağa edilerek) o şahsiyetin hakiki simasını tahmin edebilmek güçleşir.*”⁴⁰ Aslında halk unsuru ile zaman, menkıbeleri anlam ve şekil açısından oldukça etkilemiş hatta çoğu zaman güvenilirliğini yitirmesine sebep olmuştur.

1.2. Evliya Menkıbeleri ve Özellikleri

Evliya menkıbeleri, edebi tür itibariyle, içeriği olağanüstü durumları anlatan masal, efsane, destan ve menkıbe gibi türlerin sonuncusunda yer alırlar. Bu durumda, bu yazılanlarla evliya menkıbeleri arasında bazı konularda benzerlikler ve farklılıklar oluşmaktadır.

Evliya menkıbeleri bahsedilen diğer türler gibi olağanüstü olayları anlatmaktadır. Başlangıçta o da bireyseldir. Yani bir kişi tarafından ileri sürülmüştür. Fakat çok geçmeden kişi unutulur, toplumun malı olur. Evliya menkıbelerinin içeriği gerçekte var olan kişiler oluşturmaktadır. Bu kişilerin yaşadıkları mekân ve zaman bellidir. İşte bu noktada, menkıbeler masal ve efsaneden ayrılır. Fakat evliya menkıbeleri yarı

³⁶ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, s. 27.

³⁷ Fuzulî Bayat, *Mitolojiye Giriş*, KaraM Yay., Çorum, 2005, s.118.

³⁸ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, s. 28.

³⁹ Ahmet Yaşar Ocak, “Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul, 1996, s. 471.

⁴⁰ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, s. 27.

kutsal sayılabilir. Böylece efsanelerle ve destanlarla, menkıbeler arasındaki farklar belirginleşir.

Evliya menkıbeleri, şekil itibariyle bahsedilen diğer türlerden daha kısa olup çoğunlukla tek bir kerameti içermektedir. Bu anlatılanlar dini ve mistik bir ortamda yaşanır. Amaç genellikle didaktik olduğu için ifade ve üslup zenginliği ile pek karşılaşmaz. Tüm bunları göz önünde bulunduracak bir değerlendirme yapacak olursak evliya menkıbelerinin şu özelliklere sahip olduğu görülecektir.

- Olayların zamanı ve belirli bir yeri vardır.
- Kahramanları gerçek ve tanınmış kişilerdir.
- Yarı mukaddes kabul edilirler.
- Uydurulmamıştır, gerçek olduğuna inanılır.
- Son derece yalın ve kısa bir anlatım tarzı vardır.
- Bahsi geçen velinin vefatından sonra da oluşturulabilirler.

Evliya menkıbelerinin sahip olduğu bu özelliklere dikkat edilecek olursa, evliya menkıbelerinin toplumsal yönlerini de dile getirmektedir. Şöyle ki; yazılanların gerçekleşmesi yalnızca onlar gibi düşünen bir grubun varlığıyla mümkündür. Dolayısıyla, kendilerine inanan toplumun dini teşkilatlanmasını da açıklıyor demektir.⁴¹

1.3. Menkıbelerin ve Evliya Menkıbelerinin Çeşitleri

Menkıbeler, konu edindikleri kişiler itibariyle iki grupta değerlendirilir.

- 1) Din uğrunda mücadele eden kahramanların yaşam ve maceralarından, onların olağanüstü güçlerinden bahseden menkıbeler.
- 2) Veliler ve din büyükleri ilgili menkıbeler.

Birinci bölümde yer alan eserlere örnek olarak, *Battalnâme*, *Ebu Müslim Destanı* ve *Dânişmendnâme* gösterilebilir. Bir çeşit halk efsaneleri sayılmasından dolayı bu eserlerde destansı özellikler ön plana çıkmaktadır.

İkinci bölümde yer alan eserler ise kendi içerisinde üç bölümde toplanabilir.

⁴¹ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, ss. 32-33.

- 1) Dinin emirlerini noksansız bir şekilde yerine getirmeye çalışan ve kendini tamamen ibadete vermiş kimseler (*İbrahim Edhem gibi*) hakkındaki menkıbeler.
- 2) Tarikat kurucularına (*Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ, Hacı Bayram*) ait menkıbeler.
- 3) Dini şahsiyetlerinin yanı sıra siyasi bir harekete öncülük edenlere (*Şeyh Bedreddin gibi*) ilişkin menkıbeler.⁴²

1.4. Menkıbelerin Yazılış Sebepleri

Bu eserlerin yazılışındaki asıl amaç, o velinin müritlerinin yetişmesi ve böylece tarikatın birliğini sağlamak. İkinci amaç olarak, tarikatın ve velinin tanıtımını yapmak. Ayrıca unutulmamalıdır ki, önemli bir diğer hususta, menkıbeler çoğunlukla şeyhlere ve tarikatlara iyi gözle bakmayan ulemaya karşı veliyi ve tarikatı kabul ettirme gayesi taşır. Bu durum diğerleri kadar önemlidir. Çünkü bu durumun gerçekleşmesi halinde, cemaatin daha hızlı büyüyeceği şüphesizdir. Ulemanın desteğini alan tasavvufi zümrelerin halkı daha çabuk ve sağlam bir şekilde kendilerine bağladıklarını ve daha başarılı olduklarını görmekteyiz.⁴³

1.5. Menkıbelerin Kaynakları

Menkıbe yazarları ya konu edindikleri velî ile aynı çağda yaşamış ya da ondan uzun veya kısa bir süre sonra yaşamış kişilerdir.

Eğer yazar, ilgili velinin çağdaşı ve aynı çevreden ise, temel kaynak kuşkusuz kendisini ve kendisi gibi olanların görgü ve bilgilerini konu edinen şahitliklerdir. Böyle bir yazarın kaleme aldığı menâkıbnâmenin içeriği, çoğunlukla gerçek bir temele dayanan hadiseleri aktarmaktadır.

Eğer yazar, ilgili velinin vefatından sonraki bir dönemde yaşamış ise, bizzat kendi şahitlikleri gibi önemli bir kaynaktan mahrum olmakla birlikte, bu defa;

- a) Yazılı kaynaklar
- b) Sözlü gelenek

⁴² Atilla Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VI, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 253.

⁴³ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, s. 36.

c) Tarihi kalıntılar olmak üzere üç türlü kaynağı kullanmak durumunda olacaklardır.

Yazılı kaynaklar, kısmen velinin yaşadığı dönemde yazıya geçirilmiş görgü ve bilgilerden oluştuğu gibi, yine o dönemde oluşturulan başka menkıbeler de olabilir. Ancak yazılı kaynakların büyük bir kısmı velinin vefatından çok sonra kayda geçmiş menkıbelerden oluştuğu da bilinmektedir.

Sözlü gelenek, velî kişinin hayatında ve ölümünden sonra, özellikle halk arasında teşekkül eden menkıbeleri kapsar. Velinin vefatı ile menâkıbnâmenin yazıldığı tarih arasındaki zaman, ne kadar uzunsa sözlü geleneğin ve menkıbelerin deforme olma ihtimali de o derece fazla olur.

Tarihi kalıntılar ise, velinin kendisine ait eserler, tekke binaları, mezar kitabeleri, velinin döneminden kalan türbe ve eşyalardan oluşmaktadır. Bütün bunlar menâkıbnâme yazarları için son derece değerli kaynaklar olabilir. Fakat, bütün veliler için aynı durum söz konusu olmayabilir. Çünkü bahsedilenlerin hiçbiri menâkıbnâme yazarına ulaşmamışta olabilir.⁴⁴

1.6. İslam Aleminde ve Türklerde Evliya Menkıbelerinin Ortaya Çıkışı

Hangi çağda olursa olsun, toplum kendine ulaşan bir dinin resmi kapsamı ile hiçbir zaman yetinmemiştir. Bu nedenle de doğaüstü kuvvetlere ve olağanüstü olaylara ilgisini mümkün oldukça korumuş ve bunun neticesinde o dinin resmi kapsamına yeni bir çerçeve eklemiştir. Bunda İslamiyet öncesi Arap toplumunda var olan, eski dönemlere ait mit ve efsanelerin, Hristiyan ve Yahudi kaynaklı menkıbelerin büyük ölçüde etkisi olmuştur. Bunları toplum içinde anlatanlara *kussas* denilmekte ve ilk defa Hz. Osman zamanında görüldükleri bilinmektedir. Bunların anlattıkları mit ve efsanelerin tarih ve tefsir kitaplarına girdiği gibi, halk arasında tasavvufun yayılmaya başladığı IX. yüzyıldan itibaren, belki de daha öncesinde evliya menkıbeleri haline dönüşmüştür. Bu durum, dini esaslara uygun olmasına dikkat edilerek, tasavvufun kaynaklarında aktarılan velî kerametlerine, benzeri folklor içeriklerinden faydalanarak yeni kerametlerin eklenmesi ihtiyacını doğurmuştur.

⁴⁴ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, ss. 37-38.

Türklerin haricindeki İslam dünyasında yaşanan bu gelişmelerin benzerleri Müslüman Türk toplumlarında da görülmeye başladı. Müslüman Türk toplumları arasında evliya menkıbelerinin doğuşu, şüphesiz İslamiyet'le birlikte görülen tasavvufun etkisiyle yaşandı. İslamiyet'ten önceki dönemlerden kalan birçok efsane ve destanın bu oluşuma gerekli ortamı hazırladığı da bir gerçektir. Şamanların hikayeleri, Eski efsane ve destanlar, Budist menkıbelerinin temin ettiği materyallerin kullanılması vesilesiyle Müslüman Türkler arasında evliya menkıbeleri yaygınlaşmaya başladı. Bununla birlikte Türklerdeki evliya menkıbelerinin kaynaklarını sadece yukarıda bahsedilenlerden oluşuyormuş gibi görmekte yanlış olur. Çünkü Türklerin içinde kendi şeyhlerinin dışında İranlı mutasavvıflar da İslamiyet'i yaymışlardı. Bunlar XI. yüzyıla kadar zenginleşmiş sûfî kaynaklardaki menkıbeleri Türklere aktarıyorlardı. Bu sebeple Müslüman Türklerin evliya menkıbelerinin; eski Türk geleneklerine dayanan ananevi, İslami, Budist ve İranî olmak üzere dört ana etkiyle doğup büyüdüğünü söylemek daha doğru olacaktır.⁴⁵

---

⁴⁵ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, ss. 30-33.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA TASAVVUFÎ ZÜMRELER

İslamiyet'in farklı coğrafyalara yayılmasıyla birlikte yeni fikirler ve düşünceler meydana gelmiştir. Bu hususlardan biri de tasavvuf düşüncesidir. Allah sevgisi temeline dayanan tasavvufun; *safâ* ve *vefâ* kelimelerinin birleşiminden oluştuğu düşünülmektedir.⁴⁶

Tasavvuf düşüncesi; ilimle, felsefeyle ve fikirle harmanlanmış ve iç içe geçmiş bir disiplindir.⁴⁷ Yayılması ve sistemli bir hale gelmesi tarikatlar sayesinde gerçekleşmiştir. İslamiyet'in içerisinde doğarak varlığını devam ettiren tasavvuf düşüncesi, tarikat denilen yapı ile birçok kesime hitap etmiştir.⁴⁸ Dönemin alimlerinin şeyhlere bağlanması, hükümdarların ve devlet adamlarının tekke ve zaviyeler yaptırmaları İslamiyet'in yayılmasına destek olarak IX. yüzyıldan itibaren tarikatların sistemleşmesini sağlıyordu. Tarikatlar ve tekkeler sistemleşip mektep hâline büründükçe bugün bildiğimiz, İslam dünyasında tanıdığımız tarikatların kurucuları ve pirleri, düşüncelerini sistemleştirdikleri bu tarikatlar sayesinde yayıyorlardı.⁴⁹ Genel olarak tarikatlar, onları kuran kişilerin vefatlarının ardından daha fazla yayılım göstermişlerdir. Çalışmamızda ele aldığımız temel tarikatlar Mevlevîlik, Bektâşîlik ve

⁴⁶ Reşat Öngören, "Tasavvuf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, İstanbul, 2011, s. 119.

⁴⁷ Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar-Tekkeler-Şeyhler*, Dergâh Yay., İstanbul, 2005, s. 13.

⁴⁸ Utku Aybudak, "Asabiye Kavramı Işığında Türklerin Sufileşmesi ve Tarikatlar", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 33, 2018, s. 367.

⁴⁹ Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar-Tekkeler-Şeyhler*; ss. 14-15.

Ahîlik olduğundan bu tarikatların ortaya çıkışı ve özellikleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

2.1. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevîlik

Türk-İslam mütefekkeri ve mutasavvıfı olan Mevlânâ, Afganistan'ın Belh şehrinde 30 Eylül 1207'de dünyaya gelmiştir. Belh'in medeniyetler arasında bir köprü durumunda bulunması, Mevlânâ'nın burada farklı dinleri, inançları ve felsefeleri öğrenmesine vesile olmuştur. Böylece hem Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'in hem de Mevlânâ'nın entelektüel kişilikleri şekillenmeye başlamıştı.

Mevlânâ, Mesnevîde kendi ismini Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî şeklinde kaydetmiştir. *Hazret* veya *Efendimiz* anlamlarına gelen Mevlânâ unvanı ise Konya'da ders verdiği dönemde genç yaşlarında kendisine verilmiştir. Bu hitap zamanla Mevlânâ'nın en meşhur ismi olmuştur.⁵⁰ *Sultan* anlamına gelen *hudâvendigâr* unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre nisbetle *Belhî* olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu'ya nisbetle *Rûmî*, *Mevlânâ-i Rûm*, *Mevlânâ-i Rûm* ve müderrisliği sebebiyle *Mollâ-yı Rûm* ya da *Molla Hünkâr* gibi unvanlarla da zikredilmektedir.⁵¹

Bahâeddin Veled ise Belh'e yerleşmiş bir ulema ailesine mensuptur. Dönemin din adamları ve âlimlerinden üç yüz kişi rüyalarında Hz. Peygamber'in Bahâeddin Veled'e *Sultânü'l-Ulemâ (Âlimlerin Sultanı)* unvanını verdiğini gördükten sonra Bahâeddin Veled'e bu unvan ile hitap edilmiştir. Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun ise Mevlânâ'nın annesidir.⁵²

Bahâeddin Veled, o dönem Belh'te etkili olan Necmeddîn-i Kübrâ'nın tarikatı olan Kübreviliğe bağlıdır. Belh'in tanınmış filozoflarından olan Fahreddin er-Râzî ile arası açılmış ve bu sorunlara Kübreviyye tarikatı ile arası pekte iyi olmayan Sultan Alâeddin Muhammed Harezmsah'ın da katılması sonucu Bahâeddin Veled, Belh'ten ayrılmaya karar verir. Sultan Veled ise Bahâeddin Veled'in bu kararı Belh halkından incindiği

⁵⁰ Ali Yıldırım, *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*; Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 15.

⁵¹ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 441.

⁵² Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 441.

için aldığını kaydetmiştir.⁵³ Zaten kısa bir süre sonra da şehir, Moğollar tarafından zapt edilmiştir.

Mevlânâ henüz beş yaşında iken yaşanan bu durumlar neticesinde Belh'ten sonra Nişabur, Bağdat, Şam gibi büyük merkezlere ailesiyle birlikte seyahat etmiş, önemli âlimler ile tanışmıştır. Sonrasında Karaman'da babası Bahâeddin Veled'in yedi sene müderrislik yapması dolayısıyla yaşamışlardır. 1226'da henüz Karaman'da iken kendileri gibi Belh'ten göç etmiş olan Semerkanlı Hoca Şerefeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile evlenmiştir. Bu dönemlerde on sekiz yaşlarında olan Mevlânâ'nın bu evlilikten, oğulları Alaaddin ve Sultan Veled dünyaya gelmiştir. Yıllar sonra ilk hanımı Gevher Hatun'u kaybeden Mevlânâ, Konyalı İzzeddîn Ali'nin kızı Kerrâ (Kirâ) Hatun ile ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evliliğinden; Melike Hatun ve Emir Muzaffereddin Âlim Çelebi dünyaya gelmiştir.⁵⁴

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın, Bahâeddin Veled'in şöhretini duyup Konya'ya davet etmesi üzerine Bahâeddin Veled, Konya'ya gelerek Altınapa Medresesinde iki yıl müderrislik yaptıktan sonra 23 Şubat 1231 tarihinde vefat etmiştir. Ertesi yıl, Mevlânâ'nın çocukluk döneminde hocalarından biri olan aynı zamanda Bahâeddin Veled'in de müridlerinden Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizî Konya'ya gelerek Mevlânâ'nın hâl ilimlerinde ilerlemesi için mânevi terbiyesi ile ilgilenmiştir. Eflâkî, Mevlânâ'nın hocası ile yolculuğa çıktığını, Halep ve Şam'da bulduklarını, Sadreddin Konevî, Şeyh Osmân er-Rûmî, Sadeddin El- Hamevî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Evhadüddin-i Kirmânî ile uzun sohbetlerde bulunduğunu aktarmıştır. Sipehsâlâr ise Mevlânâ'nın fıkıh, tefsir, Arap dili ve edebiyatı ve hadis başta olmak üzere naklî ve aklî bilimlerde icâzet aldığını belirtmiştir. Eflâkî, Şam yolcuğundan sonra Mevlânâ'nın hocasının yanında üç çile çıkardığını, sonrasında Konya'ya döndüklerini ifade etmiştir. Sultan Veled, babasının Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizî'ye dokuz yıl hizmet ettiğini, özde ve sırda birlikte olduklarını, Tirmizî'nin vefatından sonra Mevlânâ'nın yalnız kaldığını, beş yıl boyunca dünya

⁵³ Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 441.

⁵⁴ Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", ss. 441-442.

işlerinden uzaklaştığını ancak halka vaaz vererek müridleriyle sohbetlerine devam ettiğini kaydetmiştir.⁵⁵

Tirmizî'nin vefatından beş sene sonra Mevlânâ, tüm hayatını öğrencilerini eğitmek, halkı bilgilendirmek için geçirirken, dönemin şeyhleri tarafından *Tebrizli Kâmil* olarak adlandırılan, pek çok yerde dolaştığı için *Şems-i Perende* diye isimlendirilen Şems-i Tebrîzî ile Konya'da tanışır. Eflâkî'ye göre, Mevlânâ ders verdiği Pamukçular Medresesinden öğrencileriyle birlikte çıkmış, katır üzerinde ilerlerken Şems, ansızın Mevlânâ'nın önüne çıkarak "*Ey dünya ve mânâ bilgilerinin sarrafi, Muhammed Hazretleri mi büyüktü yoksa Bâyezîd-i Bistâmî mi?*" diye sorar. Mevlânâ: "*Muhammed Mustafa bütün peygamberlerin ve velilerin başıdır.*" diye cevap verir. Bu cevap üzerine Şems: "*Peki ama o, 'Allahım biz seni layıkıyla bilemedik.' derken Bâyezîd-i Bistâmî: 'Benim şanım ne yücedir. Ben sultanların sultanıyım.'*" der. Cevap olarak Mevlânâ: "*Bâyezîd'in susuzluğu az olduğu için bir yudum su ile kandı; idrâk bardağı doluverdi. Hâlbuki Hz. Muhammed'in susuzluğu arttıkça artıyordu. Onun göğsü Allah tarafından açılmıştı. Sürekli susuzluğunu dile getiriyor, her gün Allah'a daha çok yakın olmak istiyordu.*" demiştir. Şems, bu cevap üzerine kendinden geçmiş, sonrasında da yürüyerek Mevlânâ ile medreseye gitmişlerdir.⁵⁶

Eflâkî, Şems-i Tebrîzî ile Mevlânâ'nın ilk karşılaşmalarının Şam'da yaşandığını, dostluklarının ise Konya'da başladığını aktarmaktadır. Mevlânâ, bu dostluk üzerine halk ile olan bağını keserek, medresedeki derslerini bırakmıştır. Bu durum halkın tepkisine neden olunca Şems, Konya'dan ayrılarak 1246 yılında Şam'a gitmiştir. Şems'in gidişiyle Mevlânâ'nın üzüldüğünü görenler kendisinden özür dilemişlerdir. Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî'nin Şam'da olduğunu öğrenince, mektuplar yazarak Konya'ya gelmesini sağlamıştır. Ancak halkın yeniden söylentilerde bulunması sonucunda Şems-i Tebrîzî, 5 Aralık 1247'de bir daha dönmek üzere Konya'dan ayrılmıştır.⁵⁷

⁵⁵ Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 442.

⁵⁶ Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 443.

⁵⁷ Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 443.

Eflâkî, Mevlânâ'nın bu ayrılık döneminde yas tutanların giymiş olduğu, *hindibâri* adı verilen kumaştan bir ferecî yaptırdığını, başına da bal renginde yünden imal edilen bir külah geçirdiğini, üzerine de şekerâvîz tarzında sarık sardığını, rebabı dört haneden altı haneye çıkardığını ve semâ meclislerinin de bu dönemde başladığı bilgisini vermektedir. Nitekim Sipehsâlâr da Mevlânâ'yı semâ yapmaya Şems-i Tebrîzî'nin teşvik ettiğini ifade etmiştir.⁵⁸

Sultan Veled, bir gün Mevlânâ'nın kendisini yanına çağırarak kuyumculukla meşgul olan Selâhaddin Zerkûbî'ye tabii olmalarını istediğini aktarmıştır. Selâhaddin Zerkûbî, önce Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizî'ye sonrasında da Mevlânâ'ya müşîd olmuş, Mevlânâ ile Şems-i Tebrîzî'nin sohbetlerine katılmış ve Şems'in gidişinden sonra Mevlânâ'nın sevgisini kazanan bir dost olmuştur. Hatta Mevlânâ, oğlu Sultan Veled ile Selâhaddin Zerkûbî'nin kızı Fatma Hatun'u evlendirerek aralarında akrabalık bağı oluşturmuştur. Selâhaddin Zerkûbî'nin vefatından sonra Mevlânâ, *İbn Ahi Türk* olarak bilinen Urmiyeli Hüsameddin Çelebi'yi halife olarak seçmiş ve sohbet arkadaşı olmuşlardır. Çelebi Hüsameddin, Mesnevî'yi yazması için Mevlânâ'yı teşvik ederek eserin tamamlanmasına da katkıda bulunmuştur. Sultan Veled, babasının Şems-i Tebrîzî'yi güneşe, Selâhaddin Zerkûbî'yi aya, Hüsameddin Çelebi'yi de yıldıza benzettiğini ve onları meleklerle aynı mertebede gördüğünü belirtmiştir.⁵⁹

Mevlânâ, Çelebi Hüsameddin'in hilafet makamına geçmesinden on yıl sonra 17 Aralık 1273 tarihinde vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine cenaze töreninde ağlayıp feryat edilmemiş ve vefat ettiği geceyi kavuşma günü olarak tanımlamasından dolayı vefat gününe düğün gecesi anlamına gelen *şeb-i arûs* denilerek ölüm yıl dönümü bu isimle anılmıştır.⁶⁰

Âlim, mutasavvıf ve mütefekkir olan Mevlânâ'nın düşünceleri etrafında şekillenen *Mevlevîlik* tarikatı, oğlu Sultan Veled tarafından yapılandırılmış olup Konya'da gelişip,

⁵⁸ Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", ss. 443-444.

⁵⁹ Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 444.

⁶⁰ Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 445.

Anadolu Beylikler dönemi ve Osmanlı Devleti boyunca, Anadolu insanını yakından etkileyen zümrelerden biri olmuştur.⁶¹

Mevlevîlik tarikatı önceleri Anadolu’da yer alan diğer tasavvuf tarikatları gibi usulü ve kuralları olan tekke düzeni ile kurulan bir tarikat değildi. İlk sistemli tarikatlaşma çalışmalarını Hüsameddin Çelebi başlatmış ardından irşad makamına geçen Sultan Veled ise vakıf gelirlerini arttırmak, yeni vakıflar inşa ettirmek ve babasının görüşlerini yayabilmek amacıyla o dönemde Anadolu topraklarına egemen olan Moğollar, Türkmen beyleri ve siyasi iktidarı temsil eden Anadolu Selçuklu hanedanı mensupları ile iyi temaslar kurmuş, yetiştirdiği halifeleri ise Anadolu şehirlerine göndererek oralarda zaviyeler kurdurarak Mevlevîliği yaymaya başlamıştır.⁶² Ayrıca Sultan Veled, babasının türbesini yaptırarak Mevlânâ’yı sevenler için tekke diyebileceğimiz bir merkez kurdurmuştur.⁶³

İrşad makamına Ulu Ârif Çelebi’nin geçmesiyle birlikte Mevlevîlik tarikatında adeta yeni bir dönüm noktası yaşanmış ve tarikat *çelebi* unvanıyla anılan Mevlânâ’nın soyundan gelen şeyhler tarafından yönetilmeye ve temsil edilmeye başlanmıştır. Konya’da bulunan çelebilik makamı ve Mevlânâ dergâhı, Mevlevîlik tarikatının yönetim merkezi haline gelmiştir. Mevlevîliğin yayılmasında büyük katkıları olan Ulu Ârif Çelebi, diğer Anadolu şehirlerine seyahatler düzenleyerek Türkiye Selçuklularının dağılmasıyla beraber Türkmen beyleri ile bizzat görüşerek Konya dışında da Mevlevîliğin yayılmasını sağlayarak merkezler kurdurmuştur. Böylece Sultan Veled ve oğlu Ulu Ârif Çelebi’nin çabaları neticesinde Mevlevîlik, usulü ve kuralı olan bir tarikat haline gelerek kuruluş sürecini tamamlamıştır.⁶⁴

Mevlevîlik, kurulmaya başlandığı dönemden itibaren yönetici zümre ile iletişim ve etkileşim halinde bulunmuştur. Nitekim çelebilik makamına gelen temsilciler yalnızca toplum tarafından değil dönemin devlet adamları içerisinde de sevilmiş ve saygı duyulmuştur. Toplumsal ve siyasal karışıklıklara neden olacak durumlardan uzak

⁶¹ Sezai Küçük, “Geçmişten Günümüze Mevlevilik”, *Demokrasi Platformu Dergisi*, S. 6, Ankara, 2006, s. 77.

⁶² Şermin Barihüda Tanrıkorur, “Mevleviyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 468.

⁶³ Mehmet Önder, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevilik*, Dönmez Yay., Ankara, 1992, s.81.

⁶⁴ Tanrıkorur, “Mevleviyye”, ss. 468-469.

duran Mevlevîlik, yönetim kademeleri ile daima iyi bağlantılar kurmuş, Konya dışında yer alan beyliklerin topraklarında zengin vakıflar elde ederek iktisadi konularda da sağlam bir zemine sahip olmuştur.⁶⁵

Anadolu Beylikleri içerisinde Germiyanogulları, Karamanogulları, Menteseogulları, Aydınogulları, Saruhanogulları topraklarında Mevlevîhâneler tesis edilirken, Osmanlı Devleti topraklarındaki ilk Mevlevîhâne, II. Murad zamanında Edirne’de yapılmıştır. İstanbul’un fethinden sonra da sayıları artmıştır. Zaman içerisinde Osmanlı Devleti topraklarında en etkili tarikatlardan biri olan Mevlevîlik, XVIII. yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü her noktaya ulaşmış bir tarikat haline gelmiştir. 1925 yılında tekke ve zaviyeler kapatılıncaya kadar sadece tasavvuf faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir yer olmayan Mevlevîhâneler aynı zamanda sanat akademisi, konservatuvar ve edebiyat fakültesi görevlerini üstlenmiştir. İsmail Dede Efendi, Şeyh Galib, Buhûrîzâde Mustafa İtrî gibi kıymetli isimler yetiştirmiştir. 1926 yılında çıkarılan bir kanunla Hacı Bektâş-ı Velî ve Mevlânâ türbeleri ise müze olarak ziyarete açılmıştır.⁶⁶ İlimi, düşünceyi, müziği, sanatı ve edebiyatı üst seviyelerde tutan Mevlevîlik, Türk toplumuna önemli katkılarda bulunan bir tarikat olmuştur.

2.2. Hacı Bektâş-ı Velî ve Bektâşîlik

Asıl ismi “Bektaş” olan Hacı Bektâş-ı Velî’nin yaşadığı dönemde yazılmış olan kaynaklarda ismine rastlanmadığından hayatına dair tarihi bilgi eksikliği yaşanmaktadır. Hakkında bilgi veren birinci elden kaynak yoktur ancak ikinci elden kaynaklar içerisinde; Hacı Elvan Çelebi’nin yazmış olduğu *Menâkıbü’l Kudsiyye*, Eflâkî’nin kaleme aldığı *Menâkıbü’l Ârifîn*, *Menâkıbü Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, Lâmiû Çelebi’ye ait olan *Nefehât Tercümesi* ve Taşkoprizâde Ahmed Efendi’nin eş *Şekâiku’n-Nu’mâniyye* adlı eseri Hacı Bektâş-ı Velî hakkında bilgiler içermektedir.⁶⁷

Anadolu’nun büyük evliyalarından biri olarak kabul gören Hacı Bektâş-ı Velî, 1210 yılında Nişabur’da dünyaya gelmiştir. Annesi Ahmet Amil Nişaburi’nin kızı

⁶⁵ Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, s. 469.

⁶⁶ Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, ss. 469-471.

⁶⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Hacı Bektâş-ı Velî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul, 1996, s. 455.

Hatem, babası Seyyit İbrahim'dir.⁶⁸ Vilâyetnâme'ye göre Hacı Bektâş-ı Velî'nin evlendiği kesin olarak bilinmemektedir. Eserde sıkça adı geçen Kadıncık Ana ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bektâşîlerin Çelebiler kolu Hacı Bektâş-ı Velî'nin Kadıncık Ana ile evlilik yaptığını ve İbrahim Seydi adında bir erkek çocukları olduğuna inanırken, Babalar kolu Kadıncık Ana'nın, Hacı Bektâş-ı Velî'nin manevi evladı olduğuna ve hiç evlenmediğine inanmaktadırlar.⁶⁹

Vilâyetnâme'ye göre Hacı Bektâş-ı Velî, iyi derece de Arapça ve Farsça bilen, Ahmed Yesevî'nin müridlerinden biri olan Lokman Parende'ye intisap etmiştir. Hatta kendisine *Hacı* ve *Hünkâr* lakaplarını hocasının verdiği aktarılmaktadır.

Moğol baskıları sonucunda XI. ve XII. yüzyıllarda Anadolu'ya yapılan Türk göçleri içerisinde Horasan Erenlerinden olan, melâmet anlayışını benimseyen, Yesevîlikte yetişmiş Hacı Bektâş-ı Velî de gelmiştir. Kurmuş olduğu dergâhta ilim ve tebliğ halkası oluşturarak talebeler yetiştirmiş ve bu talebeler Anadolu'ya yayılarak Bektâşîliği temsil etmiştir. Bektâşîlik önceleri Kalenderîlik içerisinde teşekküle başlamış daha sonra Hacı Bektâş-ı Velî gelenekleri etrafında şekillenmiştir. Onu seven, yolunda ilerleyen, öğretilerini kendisine yol bilen kişiler tarafından Anadolu'da oluşmuş bir zümredir.⁷⁰ Osmanlı Devleti'nin tanıdığı tarikatlardan biri olan Bektâşîlik, sarayla olan yakın ilişkileri, siyasi güçleri, Yeniçeri Ocağına olan yakınlıkları onları diğer tarikatlardan ayıran temel farklardan biridir.

Anadolu'ya geldikten sonra farklı bir sufi çevre içerisinde yer alan Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Yesevîliği ve Haydarîliği anımsatan Baba İlyâs-ı Horasânî'nin temsil ettiği Vefâîlik tarikatına intisap ettiği düşünülmektedir. Nitekim Eflâkî ve Âşıkpaşazâde'de bu şekilde aktarımlar yapmıştır. Kardeşi Menteş'in 1239'da Türkiye Selçuklularına karşı başlatılan Babaî İsyanına katıldığı ancak Hacı Bektâş-ı Velî'nin katılmadığı, isyanın bastırılmasından sonra kendisinin Sulucakarahöyük'te yaşamına devam ettiği bilinmektedir.⁷¹

⁶⁸ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 3.

⁶⁹ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, ss. 64-65.

⁷⁰ Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul, 1992, s. 373.

⁷¹ Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", s. 456.

Birçok tarikatın kuruluşunda olduğu gibi Bektâşilikte, Hacı Bektâş-ı Velî tarafından kurulmamıştır. Hatta XV. yüzyıllarda böyle bir tarikatın varlığından söz edilmemiştir. XVI. yüzyılın başında ise tarikatın Pîr-i Sâni'si olarak ifade edilen Balım Sultanla birlikte Bektâşiliğin tarih sahnesine çıktığı kabul edilmektedir.⁷² Ancak tarikatın, Hacı Bektâş-ı Velî'nin vefatından uzun yıllar sonra oluşması, tarikatın esas itibariyle onun fikirleriyle örtüşemeyeceğini de göstermektedir. Çünkü tarikatın zaman içerisinde Alevîlik, Bâtınîlik, Hurûfilik ve Şamanizm inançları ile harmanlanması bu durumu desteklemektedir.⁷³

Bektâşilik, Balım Sultanın uygulamalarıyla birlikte örgütlenme konusunda yeni bir döneme girmiştir. On iki imam töresi ile on iki hizmet postunu tarikata dahil eden Balım Sultan, mücerred halifelik erkânını da uygulamıştır. Tekkeleri, Bektâşiliğin düzenleyicisi ve denetleyicisi haline getirmiş, tekkelere özel yönetim aşaması ve tören geleneğine de başlanmıştır. Bu aşamalar dört kademededen oluşmuştur. Bunlar; âşıklık, dervişlik, babalık ve dede-babalık'tır.⁷⁴

Ehl-i Beyt temeli üzerine kurulan Bektâşilik, uzun bir süre sözlü kültür ve gelenek olarak yaşamıştır. Hacı Bektaş'ın hayatı ve menkıbeleri bile XVI. yüzyılda kayıt altına alınmıştır. Bu zaman zarfında farklı kültürlerden etkilenmiş ve onları etkilemiştir. Bektâşilik, köklerini Orta Asya'daki İslamiyet öncesi dönemlere dayandıran, özellikle göçebe yaşayan Türkmenler içerisinde yayılış alanı bulan, birçok mezhep, gelenek ve kültürle iç içe geçmiş bir tarikata dönüşmüştür. Günümüzde "Alevîlik" adı ile de anılan Bektâşilik, kimi çevrelerce mezhep, bazı çevrelere göre de tarikat olarak kabul edilip varlığını sürdürmektedir.

2.3. Ahî Evran ve Ahîlik

Asıl adı Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas olup Azerbaycan'ın Hoy kasabasında dünyaya gelmiştir. Kâinat, gök, ejderha, yılan veya ebedi hayat manasına gelen *Evran* ismi, efsanevî kişiliğinin bir göstergesi olarak kabul görmektedir. Mikail

⁷² Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık-Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, TTK Yay., Ankara, 2011, s. 53.

⁷³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 2016, s. 223.

⁷⁴ Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yay., İstanbul, 1990, s. 160.

Bayram, Ahî Evran'ın debbağhanesinin mahzeninde yılan beslediğini, yılanların derisini işlediğini, yılanı ilaç yapımında kullandığını da aktarmaktadır.⁷⁵

Eğitim hayatının ilk dönemlerini ve çocukluk yıllarını Azerbaycan'da geçiren Ahî Evran, sonrasında Maverâünnehir ve Horasan bölgelerine giderek, burada din alimlerinden ders alarak başta kelim ve felsefe olmak üzere pek çok alanda kendisini geliştirmiştir. Dönemin mutasavvıflarının da bulunduğu, İslam Dünyasının ilim ve sanat merkezi olan Bağdat'a giderken tasavvufî terbiyesini almış olan Ahî Evran, hac vazifesini de yerine getirmiştir. Dönüş yolunda Şeyh Evhâdüddîn Kirmânî ile tanışıp müridi olmuştur. Aynı zamanda Kirmânî'nin kızı ile evlenen Ahî Evran, Abbasi halifesi Nâsır-Lidînellâh döneminde kurulmuş olan fütüvvet teşkilatına dahil olmuştur. Abbasi halifesi ile Anadolu topraklarına gelen Ahî Evran, bir süre sonra Kayseri'ye yerleşerek deri atölyesi açmıştır. Şeyh Evhâdüddîn Kirmânî ile Konya, Karaman, Antalya, Eskişehir gibi birçok Anadolu şehrini gezerek halka fütüvvetnamelerde yer alan fazileti ve temiz ahlakı, halka anlatmıştır. Böylece Ahîlik teşkilatının da temelleri atılmaya başlanmıştır. Türkiye Selçuklularından aldığı destekle Kayseri'de sanayi sitesi kuran Ahî Evran, böylece debbağların piri ve otuz iki sanatkâr zümresinin lideri kabul edilmiştir. I. Alâeddin Keykubad'ın tahta geçtikten sonra Ahî teşkilatını himaye ederek Ahî Evran ile yakınlık kurması sonucu Ahîlik, Anadolu'da yayılmaya başlamış ve kurulan zaviyeler dönemin sohbet yuvası haline gelmiştir. Bektâşîler içerisinde *Kadın Ana*, *Kadıncık Ana* olarak anılan Ahî Evran'ın eşi Fatma Hatun ise muhtemelen Moğol işgalinden sonraya isabet eden dönemde Anadolu Bacıları için *Bâciyân-ı Rûm* teşkilatını kurmuştur.⁷⁶

1227 yılında Konya'ya yerleşen Ahî Evran, teşkilatın işleri ile ilgilenirken aynı zamanda Hanikai Ziya ve Hanikai Lala'nın müderrisliklerini yapmıştır.⁷⁷ I. Alâeddin Keykubad'ın oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından öldürülmesinden sonra tahta geçen yeni sultana tavır alan Ahîler, Türkmenler ile devlete karşı ayaklanmıştır. Türkmenlerin, Baba İshak liderliğinde ayaklandığı sıralarda Moğollar Anadolu'ya girmiş, Köseadağ Savaşından sonra da Sivas ve Kayseri başta olmak üzere Anadolu

⁷⁵ Mikail Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, Kendi Yay., İstanbul, 2001, s. 28.

⁷⁶ Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyânı Rûm*, Konya, 1994, s. 1.

⁷⁷ Bayram, *Ahi Evran ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, s. 83.

şehirlerini yağmalayarak zarar vermişlerdir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatından sonra tahta geçen oğlu II. İzzeddin Keykâvus döneminde ısrarlar sonucu Ahî Evran tekrar Konya'ya gelmiştir. Konya'da bir dönem yaşadığından sonra Kırşehir'e giderek Ahîlik teşkilatının çalışmalarına hız vermiştir.

Arapça da *kardeşim* manasına gelen *ahî* kelimesinin, Türkçede *cömert* manasına gelen *akı* kelimesinden türemiş olduğu ileri sürülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandırılan ilkeleri ile İslami geleneklere bağlı olan Ahîlik, tasavvuf içerisinde önemli bir yerde bulunan fütüvvet teşkilatına benzemesi nedeniyle toplum içerisinde kolay kabul görerek, hızlıca yayılmıştır.⁷⁸ Ahîliğin köken olarak fütüvvet teşkilatına dayandırılması zaman içerisinde Anadolu'dan Balkanlara kadar yayılmalarına, gaza ve fetihleri kolaylaştıran askeri bir yapıya, kasaba ve şehirlerde ise üretime ve ticarete yön veren ekonomik bir teşkilata bürünmesine vesile olmuştur.⁷⁹ Bu nedenle Ahîliği, Türkiye Selçukluları zamanının *Türk fütüvvet teşkilatı* olarak ifade etmekte mümkündür.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, Abbasi Devleti'nden mutasavvıfların Anadolu topraklarına gelmeleriyle birlikte irşad faaliyetleri başlamış, I. Alâeddin Keykubad ve I. İzzeddin Keykâvus'un da fütüvvet teşkilatına dahil olmalarıyla birlikte Anadolu'da Ahîliğin temelleri atılmıştır. Ahîliğin kurucusu olarak bilinen Ahî Evran, Ahîlerin hamisi olarak bilinen I. Alâeddin Keykubad'dan aldığı destekler ve yardımlarla fütüvvet teşkilatının ilkelerini de benimseyerek ekonomik hayatta çırak, kalfa ve usta ilişkilerini düzenleyerek Ahîliğin Anadolu'da kurulmasında ve yayılmasında etkili olmuştur.⁸⁰

Ahîlik yalnızca şehirlerde değil, köy ve kasabalar da önemli bir nüfuza sahip olmuştur. Türkiye Selçuklularının isyanlarla ve Moğol istilasıyla uğraştığı dönemlerde, merkezi otoritenin zayıfladığı ve karışıklıkların yaşandığı bölgelerde devletin askeri ve siyasi gücünü göstererek merkezi otoriteyi tekrardan tesis etmeye

⁷⁸ Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 1988, s. 540.

⁷⁹ Adnan Gülerman-Sevda Taştekil, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993, s. 3.

⁸⁰ Kazıcı, "Ahîlik", s. 540.

çalışmışlardır.⁸¹ Bu nedenle Ahîliği sadece iktisadi değil aynı zamanda siyasi ve askeri fonksiyonlarında da değerlendirmek gerekir.

Büyük şehirlerde yer alan Ahîlerin her mesleği temsilen birer zaviyeleri varken, küçük şehirlerde her meslek grubu içerisinde yer alan Ahîler tek bir birliği temsil etmekteydiler. Türkiye Selçukluları döneminde bu birlikler; mal ve kalite kontrolü, fiyatların belirlenmesi, meslekler içerisinde yaşanan problemler, devlet ile yaşanan ilişkileri düzenlemekteydiler. Anadolu'da geniş bir yayılım alanı bulan Ahîlerin bünyesinde devlet adamları, ordu mensupları, müderrisler ve kadılar, tarikatların şeyhleri de bulunmaktaydı. XIV. yüzyıla kadar devam eden bu durum, bu yüzyıldan sonra ağırlıklı olarak esnaf birlikleri ile ilgilenmeye ve ekonomik hayata yön vermeye devam etmiştir.⁸²

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLEVÎ – BEKTÂŞÎ ve AHÎ MENKİBELERİNE GÖRE ANADOLU'DA SOSYAL HAYAT

Tezimizde XIII. yüzyılda Anadolu'da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Nasirüddin Âhi Evran gibi üç önemli dini ve tarihi şahsiyet ele alınmıştır. Bu şahsiyetler etrafında şekillenen üç önemli kurum olan Mevlevîlik, Bektâşîlik ve Ahîlik üzerinde durulmuştur. Bu kurumlar etrafında hakikat ile hayal arasında menkıbeler doğmuştur. Üç önemli şahsiyet, üç önemli coğrafyada ve üç önemli ekolün kurucusu olmuştur. Mevlânâ, başkent Konya'da çoğunlukla saray ve siyasilerle iç içe olmuştur. Eserlerinde saray dili olan Farsçayı kullanmıştır. Daha üretken ve daha çok eser bıraktığı için kaynak olarak yararlanma imkânımız daha fazla olmuştur.

Hacı Bektâş-ı Velî, daha çok taşrada, mütevazı bir hayat ve halkla iç içe ömür geçirmiştir. Anadolu Türkçesini konuşmuş ve kullanmış, ilmî faaliyetleri, tasavvufi şahsiyeti yanında daha çok kerametleri ile halk arasında bilinmiştir. Devlete muhalif değildir ancak yakınlarından bazı kişilerin Babaîler İsyanına katılması ona karşı bir

⁸¹ Kazıcı, "Ahîlik", ss. 540-541.

⁸² Kazıcı, "Ahîlik", ss. 540-541.

çekincenin oluşmasına sebep olmuştur. Menkıbeleri halk arasında çok yayılmış olmasına rağmen uzun süre yazıya geçirilmediği için korunamamıştır. Hatta eserlerinin tam listesini çıkarmak bile zordur. Konumuz açısından en önemli sorun tezimizde Bektâşî menkıbelerinde kullanılabilecek anekdotların azlığıdır. Bu nedenle çalışmamızda çoğunlukla Mevlevî kaynaklardan istifade edilmiştir.

Nasirüddin Âhi Evran ise ilmi şahsiyeti yanında tüccar, sufi ve gerektiği zaman askerdir. Diğer sufilere nazaran çok yönlüdür. Bu çeşitlilik eserlerine bakınca da görülebilir. 1243 Köseadağ Savaşından sonra Selçuklu sultanları Moğol egemenliği altına girince Âhi Evran ve Ahîler, Moğollara karşı uzun süre mücadele etmiştir. İlmî eserleri kadar ticari, siyasi ve askeri faaliyetleri ile öne çıkan Âhi Evran'ın da etrafında zamanla halk menkıbeleri doğmuş ancak yazıya geçirilen çok az olmuştur. Diğer eserleri ise daha çok seçkin insanlara yönelik yazıldığı için uzun süre kütüphanelerde kalmıştır. Bu sebeple tezimizde kaynak olarak yeterince faydalanılamamıştır. Şimdi XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu Anadolu'sunda yukarıda adı geçen üç önemli şahsiyet çevresinde oluşan menkıbelere göre Anadolu'daki siyasi, adli, kültürel ve sosyal hayatın ip uçlarını bulmaya çalışalım.

3.1. Siyasi Hayat

Türkiye Selçuklularının devlet yapısı, kan bağına ve miras olarak aldıkları yönetim şekline göre yürütülürken karşılaştıkları kültürleri de kendi devlet gelenekleri ile harmanlayarak devlet modelini oluşturmuşlardır ve temelde tıpkı diğer Selçuklu devletleri gibi Büyük Selçuklu Devletini örnek almışlardır. İdari yapı, sultanın egemenliğinde şekillenmiştir ve hemen hemen her geleneksel devlette olduğu gibi idari teşkilat; sultan, hükümet ve ordu şeklinde üç unsura dayanmaktadır.

Tasavvufî zümrelerin kaynaklarında hükümet teşkilatında en çok zikredilen görevli şüphesiz vezirler olmuştur. Çünkü idari hayatta sultandan sonra gelen kişidir. Divan başkanlığı, hükümdar adına ferman çıkarma, elçi görüşmeleri, suçluların yargılanması ve cezalandırılması, devlet bütçesini düzenlemek ve gerektiğinde ordunun sevk ve idaresini yapmak gibi birçok görevleri bulunmaktadır.⁸³ Aksarayî, vezirlerin ve devlet erkanının ilim sahibi, cömert, asil, olgun, dürüst, iyi düşünceli ve

⁸³ Abdülkerim Özeydin, "Vezir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXXIII, İstanbul, 2013, s. 85.

sağlam görüşlü olması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca vezirlerin etrafında onları tahrik edecek ve işlerinden uzaklaştıracak kişilerin olmaması gerektiği üzerine tavsiyede bulunmaktadır.⁸⁴ Kaynaklarda vezirlik alametleri olarak; altın kılıç, altın divit, mühür, sarık, hilât, çadır, tuğ, sancak ve nevbetten bahsedilmektedir.⁸⁵

Hükümet teşkilatında sultanın etrafında şekillenen divanlar, devletin idari, siyasi ve ekonomik işlerini düzenlemektedir. Bektâşî ve Ahî menkıbelerinde divanlara yer verilmezken, dönemin Mevlevî kaynaklarında iki divan ismi zikredilmiştir. Bunlar; Dîvân-ı İstîfâ ve Dîvân-ı Tuğrâ'dır. Ancak Türkiye Selçuklularında bu divanlar haricinde Dîvân-ı İshrâf, Dîvân-ı Arz, Dîvân-ı Pervâne ve Dîvân-ı A'lâ bulunmaktadır.

Mevlânâ'nın sadece isim olarak belirttiği Dîvân-ı Tuğrâ, devletin iç ve dış tüm yazışmalarını yaparak belgelere sultanın tuğrasını çekmekle ilgilenirdi.⁸⁶ Devletin tüm malî işleriyle ilgilenen Dîvân-ı İstîfâ⁸⁷ ise devletin genel olarak tüm gelirlerinin düzenlemelerini yaparak vergilerin toplanması ve hazineye aktarılmasından sorumluydu.⁸⁸ Dîvân-ı Arz, ordunun genel olarak idaresiyle ilgilenirken, Dîvân-ı İshrâf, devletin malî konularını en yüksek seviyede kontrol ederek Dîvân-ı İstîfâ ve diğer devlet dairelerini denetlemekteydi.⁸⁹ Devletin ikta ve mülk arazileri ile ilgilenen Dîvân-ı Pervâne⁹⁰ dâhil olmak üzere tüm divanlar Büyük Divan olarak bilinen Dîvân-ı A'lâ'ya bağlıydı.

Mevlânâ, hükümdarların ülkede adaleti sağladığını fakat kendilerinin adaletli olmamaları halinde şehirlerin zor durumda kalacağını,⁹¹ sultanların adaletli olmakla birlikte görevlerinin en başında halkı refaha kavuşturmak, yoksulları ise doyurmaları gerektiğini ifade etmiştir. Mevlânâ, aslında Türk devletlerinde hükümdarların karakteristik özelliği olan babalık görevinden bahsetmektedir.⁹² İbn Bîbî ise sultanların; dirayetli, liyakatli, ahlâklı ve hayâ sahibi olması gerektiğini belirtmiştir.⁹³

⁸⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 119.

⁸⁵ Özaydın, "Vezir", s. 85.

⁸⁶ Aydın Taneri, "Divan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, 1994, s. 383.

⁸⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)*, C. II, s. 37.

⁸⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 368.

⁸⁹ Taneri, "Divan", s. 384.

⁹⁰ Taneri, "Divan", s. 384.

⁹¹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C. V, s. 328.

⁹² Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 342.

⁹³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)*, C. II, s. 88.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde hükümdar olabilmenin kendine özgü bazı işaretleri vardı. Bu işaretlere, hükümdarlık sembolleri de denilmektedir. Menâkıbü'l-Ârifin ile Mevlevî kaynaklarında isimleri zikredilen hükümdarlık sembolleri; hutbe, taht, taç, çetir, tırâz, nevbet, sancak, yüzük, tuğ, tuğra, çadır, sikke ve saraydır.

Türkiye Selçuklularında sultanlar sefere çıkmadıkları zamanlarda sarayda ikamet ederlerdi. Menâkıbü'l-Ârifin ve Mevlevî kaynaklara göre hükümdarın ve sarayın görevlileri; hâcib, candâr, serhenk, câmedar, emîr-i ahur, silahdâr, nedîm, emîr-i hares, emîr-i çaşnıgîr ve ferraşdâr'dan oluşmaktadır.

Hacı Bektâş-ı Velî menkıbesinde devlet kurumlarından söz etmez ama bir şeyhin devletin izni ve bilgisi olmadan Anadolu'ya gelip yerleşmesi ve faaliyet yapması mümkün değildi. Bu gerçek Menkıbede, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Selçuklu sultanları ile ilişkileri, *Hacı Bektâş Sulacakaraöyük*'te başlığında şöyle anlatılmıştır: “Çepni boyunun ulularından Yunus Mukrî adlı birisi vardı. Bilgin, üstün, olgun ve hâfızdı. Çepni boyundan ayrılıp Karaöyük'ün yakınında Mikâil adlı bir yere gelip yerleşmişti. Bu zat, bir müddet sonra oradan da ayrılmış, yukarı tarafta Kayı denen yere gelmişti. Kayı ile Karaöyük'ün arası, iki mil kadardı. Karaöyük'ü, Sultan Aliyyüddin'in Yunt bendesi mamur etmişti. Çepni boyunun ulularından Gevherveş de üç komşusuyla bu Yunt-bende'yi Sulacakaraöyük'e getirmişti. Yunt-bende, orda öldü, oranın mezarlığına gömüldü. O Vakit, o civarda bilgin olarak yalnız Yunus Mukrî vardı. Hattâ Gevherveş'in yakınlarından biri ölmüştü. Yunus Mukrî de, tesadüf bu ya, evinde yoktu, bir iş için bir yere gitmişti. Ölüyü üç gün gömmediler. Nihayet Yunus Mukrî geldi de ölü gömüldü. Yunus Mukrî, sonrasında Konya'ya gitti, Sultan Aliyyüddin'e kendisini tanıttı, Sulacakaraöyük'ü yurt olarak vermesini istedi. Sultan Aîyyüddin, orasını Yunus Mukrî'ye yurt olarak verdi. Yunus Mukri beratın alıp köye geldi, yerleşti, bir müddet sonra da öldü.”⁹⁴

Bu metinden Türkiye Selçuklu Sultanının, Türkmen boylarının yoğun olarak yaşadığı Sulacakarahöyük bölgesini Hacı Bektâş-ı Velî ve müritlerine yurtluk olarak verdiği, onların da devletin âli çıkarlarına uygun olarak faaliyet yaptıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Hacı Bektâş-ı Velî, Baba İshâk İsyanına katılmamış ve

⁹⁴ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 62.

halifelerini Batı Anadolu bölgesini İslamlaştırmak ve Türkleştirmek üzere göndermiştir.

3.2. Adalet Teşkilatı

Tarihi süreçte insanlar benimsemiş oldukları gelenek ve göreneklerine göre kanunlar koyarak, hukuk ve adalet konusunda bu kuralları uygulamaya çalışmışlardır. Türkler, halk ile devlet yöneticileri arasında ilahî kaynaktan gelen bir sorumluluğun mevcut olduğuna inandıklarından bu anlayışları bütün Türk-İslam Devletleri içinde geçerli olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti ise adalet ilkesine özellikle önem vermiştir. Devlet kayıtlarında sürekli olarak Farsça kökenli *dad* kelimesinin geçtiği görülmektedir. Sultan ve devlet erkanı, adaletin sağlanmasından sorumlu olsalar da sultan bazı makamları da bunun için görevlendirebilmektedir.⁹⁵

Toplumsal adalet, hoşgörü ve ahlak ilkeleri üzerine inşa edilmiş olan Bektaşî ve Ahî menkıbelerinde dönemin adalet sistemi ile ilgili kısıtlı bilgiler yer alırken Menâkıbü'l-Ârifîn'de ve Mevlevî menkıbelerinde, Türkiye Selçuklu coğrafyasında, temeli İslâm hukukuna dayalı olan adlî hayat ve hukuk sistemi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Kaynaklarda, hukuk sistemi denildiğinde akla ilk gelen kadılar ve yetkileri ile mübaşirlerin tayinleri, yetkileri ve ceza türlerine yönelik içerikler bulunmaktadır.

Türkiye Selçuklularında kadıların tayinleri, sultanlar veya vezirler tarafından yapılmaktadır. Eflâkî, bu konuda ravisini belirtmediği bir olayı şöyle anlatır. Muîneddin Pervâne, vezir Tâceddin'in oğlunu Konya'ya kadı tayin etmek istemektedir. Fakat Eflâkî, tayin edilmek istenen vezirin oğlunu kadılık makamına uygun görmemektedir. Kadı tayin edilmek istenen vezirin oğlu, Muîneddin Pervâneye üç şart sunmuştur. Birinci şart olarak rebabın kaldırılmasını istemiş, ikinci şart olarak eski mübaşirlerin görevlerinin sonlandırılmasını ve son olarak yeni mübaşirlere iyi bir maaş verilerek halktan talepte bulunmamalarını istemiştir.⁹⁶ Ancak Muîneddin Pervâne tüm şartları yerine getirirse bile rebabı kaldıramayacağını ifade etmiştir.⁹⁷ Vezir

⁹⁵ G. M. Kurpalidis, *Büyük Selçuklu Devleti'nin İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, çev. İlyas Kamalov, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, ss. 81-82.

⁹⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, ss. 334-335.

⁹⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, ss. 334-335.

Tâceddin'in oğlu bu sözlerden sonra kadılık teklifini kabul etmemiştir. Anlatılan bu hikâyede Türkiye Selçuklu dönemindeki adalet hayatı ile ilgili önemli ipuçları yer alır. Mübaşirlerin maaşlarının az olmasından kaynaklı görevlerini kötüye kullanarak rüşvet alabilecekleri gibi sosyal meseleler hakkında da dönemin aydınlatılmasında etkili olmuştur.

Aksarayî, et bozulduğunda tuz ile ıslah edilebileceğini ancak tuz bozulduğunda bunun bir ilacı ve çaresi olmadığını, bu nedenle mazlumların başına bir iş geldiğinde çözümü yöneticilerden talep edeceğini, yaşananlar karşısında yöneticilerinde tarafsız davranmasının zaruri olduğunu belirterek sultanların ve kadıların halka zulmetmemesi ve halkın zulüm karşısında savunmasız bırakılmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁸

Mevlânâ'nın eserlerinde de kadılık makamından oldukça bahsedilmektedir.⁹⁹ Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un vezirliğini yapan Konya kadısı İzzeddin'in cemaate vaaz verdiği,¹⁰⁰ hatta çok önceleri semâ'ı inkâr ettiği, fakat Mevlânâ'nın ısrarı ile semâ meclisine gelince düşüncesinden vazgeçerek mürid olduğu¹⁰¹ ayrıca şehirde Mevlânâ için büyükçe bir camiye inşa ettirdiği bilgileri Mevlânâ tarafından aktarılmaktadır.¹⁰²

Menâkıbü'l-Ârifin'de, yaşanan bir eşkıyalık olayı mistik bir şekilde aktarılmıştır. Amasya Madeni'nden Kastamonu'ya doğru giden Ârif Çelebi, eşkıyaların yollarını keseceklerini ifade ettikten bir süre sonra Ayıntap haramileri ile Osmancuk kalesinin civarında karşılaşmışlardır. Çelebi'nin üzerine her taraftan ok atıldığı, bir tane okun baldırına geldiği ancak Çelebi'nin, gömleğinin üzerine giymiş olduğu yamalı bir hırkanın kendisine gelen okları tekrar geri sıçrattığı anlatılmaktadır. Bu durum haramilerin dikkatini çekince Bahâeddin Hayyât'tan bu kişinin kim olduğu ile ilgili bilgi almışlardır. Bahâeddin Hayyât bu kişinin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin oğlu şeyh Bahâeddîn Veled'in evladı Emir Ârif olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³ Bunun üzerine haramiler atlarından inerek, insaf dileyerek Emir Ârifin talebesi olmuşlardır.

⁹⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 247.

⁹⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C. IV, s. 80, 318; C. V, s. 470; Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, s. 256.

¹⁰⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, ss. 133-134.

¹⁰¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 133.

¹⁰² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 132.

¹⁰³ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 669.

Eflâkî, yankesicilikle ilgili adamın birinin bu niyetle bir şehre gittiğini, orada bir küçük çocuk gördüğünü, çocuğun elindeki simiti gasp etmek istediğini aktarırken¹⁰⁴ yankesicilikten bahsettiği ikinci hikâyede ise Alâeddin Siryanus'dan *hilekâr ve yaman bir yankesici* olarak bahsetmektedir.¹⁰⁵ Mevlânâ ise yankesicilik yapanların el ve ayaklarının kesildiğini¹⁰⁶ ya da darağacına asıldığını¹⁰⁷ belirtmiştir.

Cezalandırma şekillerinden biri olan kısasın Selçuklu Anadolu'sunda nasıl uygulandığı Menâkıbü'l-Ârifin'de, birkaç yerde geçmektedir. Eserde ilk olarak Semerkandlı Nureddin'in, Eşrefoğlu Mehmet Bey'in yanında bulunan şair Tırâzîyi öldürmesi nedeniyle verilen bir kısastan bahsedilmektedir. Şairin vefatı sonrası şehrin müftüleri *öldürenin öldürülmesi gerektiğine dair fetva vermiştir*. Eserde, kısastan bahsedilen başka bir olay ise, Konya'da bulunan At Pazarı kapısında yaşanmıştır. Söyleyeni belirtilmeyen hikâyede idam anlatılmaktadır. Eflâkî, idamın gerçekleşeceği yerde bulunan bir gencin, Mevlânâ'dan idam edilecek kişi için yardım istediğini Mevlânâ'nın da idamın nedenini sorduğunda: *"Birini öldürmüştür, kısas yapıyorlar"*¹⁰⁸ şeklinde cevap aldığını bunun üzerine Mevlânâ'nın şefaatiyle idam edilecek kişinin kurtulduğunu aktarmıştır.

Menâkıbü'l-Ârifin'de, Malatyalı Şemseddin tarafından aktarıldığı belirtilen bir hikâyede ise diyet konusundan bahsedilmektedir. Aksaray'da bir vaizin minberde bulunduğu sırada kendisine çeşitli ifadeler kullanan bir danışmendi tek yumrukta öldürdüğü, sonrasında da Konya şehrine gelerek Mevlânâ'nın hanesine sığındığı belirtilmiştir. Öldürülen kişinin yakınlarının bu duruma karşı çıktığı, Mevlânâ'nın bir pusula yazarak Alameddin Kayser'e gönderdiği, öldürülen danışmendin akrabalarının kırk bin dirhem diyet istediklerini ve bunu kendisinin ödemesini rica ettiği, Alameddin Kayser'inin bu pusulayı okuduktan sonra silahını ve üzerinde bulunan eşyaları satarak bu diyeti ödediği anlatılmaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, ss. 355-356.

¹⁰⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 365.

¹⁰⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. VI, s. 107.

¹⁰⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. IV, s. 160.

¹⁰⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 244.

¹⁰⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, ss. 362-363.

3.3. Eğitim Hayatı

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya egemen olduğu dönemlerde yalnız ticari hayat değil aynı zamanda ilmi hayatta canlılık göstermiştir. Özellikle I. Alâeddin Keykubad'ın, ilime ve âlimlere değer vermesi, saygı ve hoşgörü göstermesi sebebiyle Anadolu'ya kıymetli âlimler gelmiş ve dönemin eğitim kurumu olan medreselerde ders vermişlerdir.¹¹⁰

Yüksekokul amacıyla inşa edilen medreseler aracılığıyla hâkim, elçi gibi üst düzey memur yetiştirilmeye çalışılmıştır. Genel olarak dersane etrafında imaret, kütüphane, hamam gibi yapılardan oluşan medreseler, Türkiye Selçukluları döneminde tek katlı olarak inşa edilmiştir.¹¹¹ Öğrenci sayısı 20-40 kişi arasında değişkenlik gösterip,¹¹² vakıf olarak tesis edilmiştir. Eğitim parasız olduğundan öğrencilerin yatacak ve yiyecek masrafları vakıf aracılığıyla karşılanmıştır. Türkiye Selçuklularının hemen her şehirde medrese açması, Anadolu şehirlerinin yüksek kültür düzeyine sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir.¹¹³

Evrensel ahlâk ilkelerine değer veren, insan sevgisini merkeze alan Hacı Bektâş-ı Velî, insanların da tıpkı maden ocaklarında bulunan altın ve gümüş gibi kıymetli olduğunu, bu nedenle işlenmeleri gerektiğini, işlenmeyen madenlerin ise ziyan olacağını belirterek eğitimin önemini vurgulamıştır. Bilim ve akıl temelli bir eğitim anlayışı bulunan Hacı Bektâş-ı Velî, akıllı bir sultana; ahlâk ve bilimi ise sultanın komutanlarına benzetmektedir. İnsan-ı kâmil, mertebesine ulaşmak için eğitim alınması gerektiğini ifade eden Hacı Bektâş-ı Velî, bu yolda kendilerine yardımcı olacak öğretmenlerin ise bir ayna görevi üstlendiğini öncelikle kendilerinin kâmil insan sıfatına sahip olmalarını, rol model olduklarını belirtmiştir.¹¹⁴

Kendisi de mütefekkir, şair, mutasavvıf olan Mevlânâ ise eğitimcilerin üstün niteliklere sahip olması gerektiğini belirterek, bu nitelikleri şu şekilde ifade etmiştir;

¹¹⁰ Atçeken, "Osmanlılar Zamanına Ulaşan Selçuklu Medreseleri ve Müderrisleri", s. 576.

¹¹¹ Atçeken, "Osmanlılar Zamanına Ulaşan Selçuklu Medreseleri ve Müderrisleri", ss. 577-578.

¹¹² Atçeken, "Osmanlılar Zamanına Ulaşan Selçuklu Medreseleri ve Müderrisleri", s. 578.

¹¹³ İsmail Güven, "Türkiye Selçukluları'nda Medreseler", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. XXXI, S. 1, Ankara, 1998, s. 133.

¹¹⁴ Recep Kahramanoğlu-Fulya Şahin, "Hacı Bektaş Veli Felsefesinin Etnopedagojik Açından İncelenmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXI, 2019, ss. 46-47.

- Aydınlatıcı olmalı
- Rehber olmalı
- Yumuşak kalpli olmalı
- Olgunlaştırıcı olmalı.
- İlahi aşka sahip olmalı
- Meslek sevgisine sahip olmalı
- Mesleki bilgiye sahip olmalı
- Gönül ehli olmalı
- Sabırlı olmalı
- Affedici olmalıdır.¹¹⁵

Bütün bunlarla birlikte Mevlânâ, öğrencilerin iyi bir dinleyici olması gerektiğini ifade ederken,¹¹⁶ Hacı Bektâş-ı Velî öğrencilerin öğrenmeye istekli, çalışkan, azimli, kendi öğrenme sorumluluklarını alabilen, her daim doğruluktan yana tutum sergilemeleri gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁷

Türkiye Selçuklularında halk, çocuklarını mahallelerin içerisinde yapılmış olan mekteplere göndermektedir. Öğrencilere buralarda dini dersler başta olmak üzere ilkokul düzeyinde okuma ve yazma öğretilmektedir.¹¹⁸ Mektebe giden çocuklara ilk olarak alfabe öğretilmiş olup harfler benzetme yöntemi uygulanarak anlatılmaktadır. Mevlânâ'ya göre başka bir eğitim metodu ise tekrar ettirmektir. Mevlânâ bu durumla ilgili medreselerin eğitim yuvası olduğunu, müderrislerin yaratanın sözünü anlatan ve kendilerinin de bunu öğrenmeye çalışan talebeler olduğunu bu yüzden de derslerin tekrar içerikli olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁹ Hacı Bektâş-ı Velî ise şeriat, tarikat, marifet

¹¹⁵ Özdemir, "Mevlana'nın Eğitimci Kişiliği", ss. 7-8.

¹¹⁶ Özdemir, "Mevlana'nın Eğitimci Kişiliği", s. 12.

¹¹⁷ Kahramanoğlu-Şahin, "Hacı Bektaş Velî Felsefesinin Etnopedagojik Açından İncelenmesi", s. 48.

¹¹⁸ Süleyman Özbek, "Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlânâ'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. III, S. 1, Afyon, 2001, s. 52.

¹¹⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. IV, s. 162.

ve hakikat kapılarını meydana getiren kırk makamdan yola çıkarak eğitimin bütüncül olduğunu, birbirleri ile bağlantılı olduğunu anlatmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek için benimsenmesi gereken temel eğitim yönteminin sohbet olduğunu ve sohbet esnasında benzetmeler yapılabileceğini de ifadelerine eklemiştir.¹²⁰

Medreselerde dini ağırlıklı eğitim verildiği söylenebilir. Kur'an, fıkıh, nahiv, kelâm, sarf, tefsir, hadis, usûl, astronomi, felsefe ve hendese medreselerde okutulan derslerdendir.

Kıraat ilmi, Arapların kullanmış oldukları lehçelerdeki farklılıkları önlemek amacıyla oluşturulmuştur. “*Darülkurra*” olarak adlandırılan ve hafızlık eğitimi veren kurumlar, Türkiye Selçukluları ile “*Darülhuffâz*” şeklinde düzenlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi idrak edebilmek için İslam alimleri, bedevilerin konuşmuş olduğu Arapçayı tespit etmek, dil bilgisi ve sözlük kurallarını belirlemek için yapmış oldukları çalışmalar nahiv ilmini meydana getirmiştir.¹²¹ Bazı dil bilimcilere göre nahiv ilminin bir dalını oluşturan sarf, Arapça gramerinin kelime yapısıyla ilgilenmektedir.¹²²

Bektâşîler'de *dört kapı kırk makam* sistemindeki hedeflere ulaşılması için faydalanılması gereken temel içeriklerin Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler olması gerektiği açıklanmıştır. Semâ adı verilen nakil yoluyla, raviden işitilerek başlayan hadis, ilim yolculuğuna çıkan her bireyin mutlaka eğitimini aldığı bir alandır. Türkiye Selçuklularında hadis denildiğinde zikredilen ilk isim şüphesiz dönemin şeyhülislamlarından olan Sadreddin Konevî'dir. Aksarayî, mükemmel ve olgun bir âlim olarak belirttiği Sadreddin Konevî'yi, hadis başta olmak üzere diğer tüm ilimler için son derece yetkin ve bilgili ifadeleriyle tanımlar. Aksarayî, Konevî'nin babasının Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin yakını olmasından dolayı zaten ilimlerin içerisinde büyüdüğünü ve eğitimini O'ndan aldığını belirtmektedir.¹²³ Konya'da Vezir Sahip Ata'nın yaptırmış olduğu İnce Minareli Medrese, Türkiye Selçukluları tarafından kurulan ilk dârü'l-hadis'dir.

¹²⁰ Kahramanoğlu-Şahin, “Hacı Bektaş Veli Felsefesinin Etnopedagojik Açından İncelenmesi”, s. 48.

¹²¹ Seyfullah Kara, “İslam Eğitim Sistemi ve İslâmi Bilimler”, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, ed. Halil İbrahim Gökbörü, C. I, Nobel Yay., Ankara, 2020, s. 157.

¹²² Hulusi Kılıç, “Sarf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 136.

¹²³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 68.

Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi yerde geçen *fıkıh* kelimesi, sözlüklerde bir şeyi tam ve iyice anlamak, derinlemesine bilmek ve kavramak anlamlarını içermektedir.¹²⁴ Türkiye Selçukluları hükümdarı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Konya'da yaptırdığı Sırçalı Medresede özellikle fıkıh eğitimi verilmekteydi.¹²⁵ Hatta medresenin kapısının üzerinde “*Hanefî mezhebine uygun fıkıh âlimleri ve talebeleri için yaptırıldı*”¹²⁶ ifadesinin yer alması medresesinin eğitim alanını da net bir şekilde çizmektedir. Bununla birlikte Sivas'ta bulunan Gök Medrese ile Konya'da bulunan Karatay Medresesinde fıkıh eğitimi verilmiş ve mezhep farkı gözetmeksizin her talebenin fıkıh eğitimi alması sağlanmıştır. Fıkıhın kaynaklarını ve bunlardan hüküm çıkarma yöntemlerini ise usûl incelemiştir.

İslâm kanunu üzere Kelâm, başlangıç ve sonuç itibariyle kâinatın hallerinden, nübüvvet konularından ve Allah'ın zâtından ve sıfatlarından bahseden bir bilimdir.¹²⁷ Türkiye Selçuklularında II. Kılıçarslan'ın Konya'da ağırladığı muhaddis ve müfessir olan Sühreverdiyye Tarikatı'nın kurucusu Şehâbeddin Sühreverdî, kelâm ilminde akıllara gelen ilk isimlerdendir. Ayrıca Nasîrüddin Tûsî'nin yazmış olduğu *Tecrîdü'l-i 'tikâd* adlı eseri de kelâm ilmine yönelik kıymetli bilgiler içermektedir.

Tefsir, sözlüklerde ortaya çıkarmak, kelime veya sözdeki kapalılığı sonlandırmak, açıklamak, açığa çıkarmak”¹²⁸ anlamlarına gelerek Hz. Peygamberin bazı ayetleri açıklamasıyla başlatılmaktadır. II. Kılıçarslan döneminde Anadolu'ya gelerek, sultanın hizmetinde görev alan Hubeş et-Tiflîsî'nin kaleme aldığı *Kitabü Telhîşi 'ileli'l-~~Qur~~'ân* ve *Kitâbü Vücûhi'l-~~Qur~~'ân* isimli eserleri tefsir alanında yazılarak Türkiye Selçuklularına kazandırılan önemli kaynaklardır.

¹²⁴ Hayreddin Karaman, “Fıkıh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, İstanbul, 1996, s. 1.

¹²⁵ Muhammet Kemaloğlu, “XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. II, S. 5, 2015, s. 93.

¹²⁶ Nermin Şaman Doğan, “Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri Dârüşşifâlarından Örnekler”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. XXVIII, S. 28-2, 2013, s. 435.

¹²⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Kelâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara, 2022, s. 196.

¹²⁸ Abdulhamit Birışık, “Tefsir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, İstanbul, 2011, s. 281.

Kelime anlamı olarak “*hikmet sevgisi*” şeklinde ifade edilen felsefe’ ye II. Rükneddin Süleyman, II. Kılıçarslan ve Berkyaruk oldukça meraklı ve ilgililerdi.¹²⁹ II. Gıyâseddin’in tecrübeli emirlerinden biri olan Kemâleddin Kâmyâr, el-Maktûl’dan felsefe öğrenen dönemin donanımlı ilim erbabından biridir.

Gökküresi bilimi¹³⁰ anlamına gelen astronomi son derece mühim bir ilim dalıdır. Sadreddin Konevî, Muhyiddin İbnü’l-Arabî, Kutbüddîn Şîrâzî gibi alimler nücûm ilmine ilgi duyarak, çalışmalar yapmıştır. Yalnız alimler değil Selçuklu sultanları da astronomiye kayıtsız kalmamıştır. Sultan I. Keykubad, Selçuklu tarihçisi olan İbn Bîbî’nin annesi olan Bîbî Münecçime’yi Şam’dan aldırıp saraya getirtmiştir.¹³¹ Önceleri Harezmşah Celâleddin Muhammed’in yanında münecçimlik yapan Bîbî Münecçime, artık Türkiye Selçuklu sarayında da münecçimlik yapmaya başlamıştır.¹³²

Riyâzî bilimlerin şekiller ve cisimler arasındaki bağıncı inceleyen bilim dalı olan hendese¹³³ genelde astronom ve matematikçi olarak bilinen ama özelde geometri bilgisi bulunan dönemin âlimlerinden Esîrüddin Ebherî, Anadolu’da dersler vermiş, Türk Beyleri tarafından saraylarda ağırlandı, bilgisinden yararlandıdır. *İşlâhu Kitâbi l-Üşukussât fi l-hendese li-Öklîdis* adlı eseri hendese ilmine yönelik bilgiler içermektedir. Ebherî’nin bir özelliği de kendisinden önce kaleme alınan eserleri ve âlimlerin düşüncelerini kavrayarak yorumlamasıdır. Hatta sadece yorumlamakla kalmayıp, kendi fikir ve yorumlarını da dâhil ederek kaleme aldığı eserlerini sonraki nesillere bırakmıştır. Moğol istilasası sonucu Anadolu’ya geldiği tahmin edilen Ebherî’nin eserlerinde diğer âlimlerden etik kurallar çerçevesinde alıntılar yaparak açıklamalarda bulunması hem çağdaşlarından hem de geçmiş dönem âlimlerin çalışmalarından haberdar olduğunun göstergesidir.¹³⁴ Yine çok yönlü âlimlerden olan

¹²⁹ Kadir Özköse, “Selçuklular Döneminde Tasavvuf İlminin Gelişim Seyri ve Tasavvufi Çevrelerin Etkinlik Sahası”, *Selçuklularda Bilim ve Düşünce*, ed. Mustafa Demirci, Ali Temizel, M. Ali Hacıgökmen ve Sefer Solmaz, Selçuklu Belediyesi Yay., C. I, Konya, 2011, s. 348.

¹³⁰ Tefvik Fehd, “İlm-i Felek”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXII, İstanbul, 2000, s. 126.

¹³¹ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2013, s. 248.

¹³² Halil İbrahim Gökbörü, “Devlet Teşkilatı ve Ülke Yönetimi”, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Nobel Yay., C. I, Ankara, 2020. s. 512.

¹³³ Muhammed Süveysî, “Hendese”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, İstanbul, 1998, s. 196.

¹³⁴ Kâmil Kömürcü, “Esîrüddin El-Ebherî’nin Mantık Tarihindeki Yeri”, *Uluslararası 13. Yüzyılda Felsefe Sempozyumu Bildirileri*, ed. Murat Demirkol ve M. Enes Kala, Ankara, ss. 150-65.

Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin Sivas Gök Medrese'de talebe yetiştirirken yazmış olduğu *Nihâyet el-idrâkfî dirâyet el-eflâk*, dönemin astronomiye dair en önemli eseridir.¹³⁵

Türkiye Selçuklularında eğitim verilen kurumlardaki dersler belirli metodlar kullanılarak talebelere aktarılmıştır. Dönemin âlimlerinden olan Zernûcî'nin kaleme aldığı ve eğitim metodlarından bahsedilen *Ta'limü'l-müte'allim*'in adlı eserde ezber metodundan bahsedilerek, bir dersin iki defa tekrar edildiğinde akılda kalıcı olacağı ifade edilmiştir.¹³⁶

İlim ve tekrardaki amaç nedir şeklinde soru yönelten Şems'e, Mevlânâ'nın "*sünnet ve şeriat edeplerini bilmektir*" cevabını vermesi ilmî çalışmalarda tekrar metodunun kullanıldığı izlenimini vermektedir.¹³⁷ Başlangıç için bir harf bin tekrarla olmalıdır düşüncesinin egemen olması, az ders çok tekrarın önemini vurgulamıştır.¹³⁸ Sivas Gök Medrese'de iki mu'd'in günde iki defa olmak üzere müzakere yolu ile sabah ve akşam ders tekrarı yaptıkları bilinmektedir. Bir konuya yönelik fikir alışverişinde bulunma, sözlü sınav, etüt gibi anlamlar içeren müzakere metodunda asıl amaç ezber ve tekrarın pekiştirilmesidir.¹³⁹

Dönemin eğitim metodlarından olan ta'lîka ise hocanın tuttuğu notlar ya da talebenin hocanın anlattıklarını dinleyerek aldığı ders notları anlamına gelmektedir.

Aksarayî, eserinde Sultan Melikşah döneminden itibaren her Cuma, âlimlerin şer'i konularda münazara ederek tartıştıklarını ve bilgisi neticesinde üstün gelen âlimin, başta mansıb-ı kaza gibi daha yüce, daha önemli bir makamda görev aldığını, diğer âlimlerin de yine bilgisi ve derecesine göre bir makam aldığından söz etmesi münazara metodunun ehemmiyetini kanıtlamaktadır.¹⁴⁰

Türkiye Selçuklularında medrese temelli eğitim sistemi dışında mesleki eğitime yönelik eğitici faaliyetlerde bulunan Ahîlik teşkilatı da bulunmaktadır. Esnaf ve sanatkarların yetiştirilmesi için faaliyetlerde bulunan teşkilatta; meslekî dayanışma,

¹³⁵ İhsan Fazlıoğlu, "Selçuklular Dönemi Anadolu'da Felsefe ve Bilim-Bir Giriş", *Cogito*, İstanbul, 2001, S. 29, ss. 152-168.

¹³⁶ Zernûcî, *Ta'limü'l-Müteallim*, s. 5.

¹³⁷ Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 443.

¹³⁸ Zernûcî, *Ta'limü'l-Müteallim*, s. 54.

¹³⁹ İbrahim Hatiboğlu, "Müzakere", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXII, İstanbul, 2006, s. 233.

¹⁴⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 68.

meslekte yükselme, iş ahlakı, kaliteli ürün ve vasıflı meslek mensubu konuları hedeflenmiştir. Ahîlikte esnafın; çırak, kalfa ve usta olarak yetiştirilmesine önem verilirken aynı zamanda dürüstlük ve doğruluk ilkelerine uygun hareket edilmesi amaçlanmıştır.¹⁴¹

Her iki dünya hayatını da kazanabilecek iyi insan yetiştirmeyi hedefleyen Ahîlikte, genel eğitimler zaviyelerde verilirken, bizzat iş başında da mesleki eğitimler verilmiştir. Ahî eğitim sisteminin özellikleri şu şekildedir;

- Ahîlik kurallarına uymayı kabul eden herkese açıktır.
- Eğitim ömür boyu süren bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir.
- İnsan bir bütün olarak ele alınmış, ona yalnız mesleki bilgi değil dini, ahlaki ve içtimai bilgiler de verilmiştir.
- Derslerin uzmanlar tarafından verilmesi esas alınmıştır.
- İş başında yapılan eğitimin iş dışında yapılan eğitimle bütünleşmesi sağlanmıştır.
- Köylere dahi bir teşkilat kurulmuştur.
- Eğitimden herkes ücretsiz olarak faydalanabilmektedir.¹⁴²

Toplumun refahı ve mutluluğu için tüm sanat kollarının yaşatılmasının gerekli olduğunu savunan Ahî Evran, eğitimi bütüncül olarak düşünerek hem ahlakî hem de mesleki eğitimlere önem vermiştir.

3.4. İktisadi Hayat

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya egemen olduğu zamanlarda ekonomik hayat son derece hareketliydi. Bizans İmparatorluğu ve Haçlı taarruzlarının durdurulması, bölgede bulunan rakip hanedanlıkların ortadan kaldırılması sonucunda Anadolu'da kuzey – güney yönlü ekonomik faaliyetler rahatça yaşanmaya başlamıştır. Bu durum doğu – batı arasındaki ticari canlılığı olumlu bir şekilde etkileyerek, İpek ve Baharat Yolu ile Kürk Yolu güzergahlarında birçok tüccarın faaliyette bulunmasını ve

¹⁴¹ Fahri Kayadibi, “Anadolu Selçuklular Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, S. 26, 2000, s. 177.

¹⁴² Kayadibi, “Anadolu Selçuklular Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim”, s. 180.

Anadolu topraklarının pazar yerine dönüşmesine sebep olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti de ticaret potansiyelinin yüksek olduğu bölgelere kervansaraylar yaparak tüccarlara destek vermiş ve Anadolu'yu ticaret hayatı için güvenli bir coğrafya haline getirmiştir. Hiç kuşkusuz bu durumlar Türkiye Selçuklu sultanlarından I. Kılıç Arslan, I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve I. Alâeddin Keykubad dönemlerinde yaşanmıştır.

Menâkıbü'l-Ârifin, Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi ve Ahî menkıbelerine göre Anadolu'da ekonomik hayat; tarım, hayvancılık ve ticaret etrafında belirginleşmektedir.

XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu coğrafyasında tarım tıpkı ticaret gibi desteklenmekteydi. Özellikle savaşlar nedeniyle boşalan topraklara çiftçiler yerleştirilmişti. Böylece toprağın âtil kalması engellenmiştir. Çiftçilere sadece toprak değil ziraat aletleri, çift hayvanları ve tohumluk buğday dağıtılmıştır. Çiftçilerden birkaç sene vergi alınmadığı gibi¹⁴³ Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme'sine göre de uygunsuz toprağın sürülmesine müsaade edilmemiştir.¹⁴⁴ Böylece ziraat gelişirken, halkında zenginleşmesi sağlanmıştır.

Anadolu'da tahıllar içerisinde en fazla buğday,¹⁴⁵ meyveler içerisinde ise kayısı üretilmekteydi. Hatta buğdaylar memur maaşlarının belirli bir kısmının ödenmesinde bir çözüm aracı olarak kullanılmaktaydı. Çoğunlukla devletin fetih masrafları zirai üretimden karşılanmaktaydı.¹⁴⁶ Ancak Köseadağ Savaşı sonrası Moğolların Anadolu topraklarına hâkim olmasıyla birlikte tarım olumsuz etkilenmiştir. Moğollar, istedikleri ağır vergiler ödenemeyince topraklara el koymuş, tüm olumsuzluklara daha fazla dayanamayan çiftçi kitleler halinde toprağı terk etmeye başlamıştır.¹⁴⁷ Böylece Anadolu'daki zirai üretim ağır bir darbe almıştır. Bu durum Moğolların baskısının sona ermesi ve beyliklerin kurulmasına kadar sürmüştür.

Türkiye Selçuklu ekonomisinin önemli kollarından bir diğeri de hayvancılıktır. Göçebe bir hayat süren toplumların genellikle temel geçim kaynağını hayvancılık

¹⁴³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye (Selçukname)*, C. I, s. 428.

¹⁴⁴ Kardaş, *Ali Nihanî'nin Manzûm Hacı Bektâş-ı Velî Velayetnamesi*, s.77.

¹⁴⁵ Noyan, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, s. 82, 265, 287.

¹⁴⁶ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Cem Yay., C. I, İstanbul, 1995, s. 25.

¹⁴⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 177.

oluşturur. Anadolu'da en çok yetiştirilen hayvan, koyun¹⁴⁸ ve keçidir.¹⁴⁹ Meralarda yaşayan hayvanların özellikle yününden, derisinden, sütünden ve etinden faydalanılırdı. Hayvanlardan elde edilen yünlerden halı, kilim, keçe, çuval, ip ve çadır çulu yapılırken; derilerinden ayakkabı, çizme, çadır, tulum gibi göçebe hayat için son derece önemli eşyalar yapılmaktaydı.¹⁵⁰ Et ise eski Türklerde olduğu gibi Selçuklu Anadolu'sunda da çok tüketilen besin maddelerinden biriydi. Davetlerde, törenlerde mutlaka et kullanılmaktaydı. İbn Bîbî, I. Alâeddin Keykubad'ın sarayında günde otuz koyun kesildiği bilgisini vermektedir.¹⁵¹

Ekonomik hayatın bir diğer önemli kolu ise ticarettir. Anadolu'nun önemli ticaret yolları üzerinde bulunması ticaret hayatının canlılığına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye Selçuklu Devleti'nin, fethettiği şehirleri bayındır hale getirmesi, bölgeye ilim adamları, kalifiyeli iş gücü ve tüccarlar göndermesi sosyal ve ekonomik gelişmenin alt yapısını oluşturuyordu.¹⁵²

Türkiye Selçukluları döneminde ticari hayata, sonraki yıllarda Âhilik kurumunun doğmasına neden olması ve lonca teşkilatının kurulması ile en önemli katkıyı Âhi Evran yapmıştır. 1205 yılında Kayseri'ye gelen Âhi Evran, şehirde bir debbağhâne kurmuştur. Ayakkabıcıları, saraçları ve debbağları çevresine toplayarak onları örgütleyen Âhi Evran, yalnızca bu birliğin başkanı olmakla kalmayıp dönemin diğer meslek gruplarını da içerisine alan büyük bir sanayi sitesi kurulmasına öncülük etmiştir. Pek çok meslek dalının bir araya gelerek toplandığı bu siteler Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad döneminde diğer şehirlere de örnek teşkil ederek kurulmaya başlanmıştır. Bir süre sonra çeşitli dallara ayrılan bu meslek grupları zamanla gelişerek, Âhi teşkilatının büyüyerek daha geniş kapsamlı bir organizasyon olmasını sağlamıştır. Böylece Âhi Evran, debbağlığın yanında otuz iki çeşit sanatkârın ve esnafın da lideri olmuştur.

¹⁴⁸ Noyan, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, s. 286, 368.

¹⁴⁹ Kardeş, *Ali Nihani'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi*, s. 72.

¹⁵⁰ Salim Koca, "Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika", *Erdem Dergisi*, C. VIII, S. 23, 1996, s. 472.

¹⁵¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye (Selçukname)*, C. I, s. 265.

¹⁵² Mehmet Şeker, "İbn Battuta Seyahatnâmesi ile Fütüvvet-Nâmelere Göre Anadolu'da ve Ahîler'de İktisâdî Hayat", *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. V, 2021, s. 26.

Letâif-i Hikmet adlı eserini, Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykâvus'a sunmuş olan Âhi Evran, eserinde toplumun gereksinimlerini belirleyerek, bu gereksinimlerin nasıl karşılanması gerektiğini belirtmiş, istihdamın, kaliteli ucuz ve bol üretimin artırılması halinde yaşanabilecek sorunlara karşı gerekli önlemlerin neler olması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir: “Allah insanı, medenî tabiatlı yaratmıştır. Bunun açıklaması şudur: Allah insanları yemek, içmek, giyinmek, evlenmek, mesken edinmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demircilik, marangozluk, dericilik gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi, bu meslek dallarının gerektirdiği âlet ve edevatı imal etmek için de birçok insan gücüne ihtiyaç vardır. Bu yüzden toplumun ihtiyaç duyduğu ürünlerinin üretimi için lüzumlu olan bütün sanat kollarının yaşatılması şarttır. Bununla da kalmayıp, insanların sonradan doğacak ihtiyaçlarını karşılamak için yeni sanat dallarının meydana getirilmesi gerekmektedir.”¹⁵³ Âhi Evran’a göre, toplumun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için toplumun önemli bir bölümünün sanat alanında kanalize edilmesi ve yönlendirilenlerin farklı bir sanat dalıyla uğraşı içerisinde olması gerekir.¹⁵⁴ Âhi Evran, sanatkâr ve esnafları bir arada tutarak, ticaret ve sanat ahlakını tüketici ve üretici çıkarlarını güvence altına alarak toplumda var olan ekonomik ve politik dalgalanmalar içerisinde olanların direnme ve yaşama gücüne sahip olmalarını sağlayarak ticaret hayatına önemli bir katkıda bulunmuştur.¹⁵⁵

Hanlar, çarşılar, pazarlar ve dükkanlar şehirlerde ticaret yapılan yerlerdi. Devlet, şihneleri görevlendirerek ticaret yerlerini denetliyor ve vergileri topluyordu.¹⁵⁶ Ayrıca vakfiye kayıtlarında han, dükkân ve çarşılarla oldukça yer verilmesi şehir ticaretinin geliştiğinin de bir kanıtıdır.¹⁵⁷

¹⁵³ Sefure Deveci, “Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Zümreleri”, *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. V, 2021, s. 56.

¹⁵⁴ Deveci, “Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Zümreleri”, s. 56.

¹⁵⁵ Mehmet Şeker, “İbn Battuta Seyahatnâmesi ile Fütüvvet-Nâmelere Göre Anadolu’da ve Ahiler’de İktisâdî Hayat”, *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. V, 2021, s. 26.

¹⁵⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-‘Alâ’iyye fi’l-umûri’l-‘Alâ’iyye (Selçukname)*, C. II, s. 62, 91.

¹⁵⁷ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985, s. 104.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin, sınırlarını genişleterek önemli limanları ele geçirmesi stratejik açıdan devleti güçlü bir konuma getirmiştir. Bununla beraber sultanların ticareti desteklemesi, uyguladıkları siyaset, tüccara sağladıkları güvenceler hem yerli hem de yabancı tüccarın Anadolu'da rahatça ticaret yapmasına olanak sağlamıştır. Bizans ve Memlûkler dışında, Rusya, Ceneviz, Gürcistan, İran, Trabzon Rum İmparatorluğu, Venedik ile Kıbrıs Krallığı gibi komşu ülkelerle de yoğun bir ticaret gerçekleşmiştir. Yabancı tüccarlar, Anadolu topraklarını bazen transit geçiş olarak kullanırken bazı zamanlarda da Anadolu pazarlarına ticaret yapmak için gelmiştir.

Ticaret hayatının olmazsa olmazlarından olan kervansaraylar ise XIII. yy.'da Anadolu iktisadi durumunu ve devletin ticaretle ilgili siyasetine yönelik çok kıymetli ipuçları barındırır. Selçuklu sultanları, ülke genelinde 30-40 km mesafe ile kervansaraylar inşa ettirmiştir. İslam dünyasında eşine rastlanılmayacak değer taşıyan bu kervansaraylar, Türkiye Selçuklularının dünya ticaretinde önemli bir konuma gelmelerine neden olmuştur. Türkiye Selçuklu döneminde sultanların ticaret politikaları sayesinde Anadolu, ticaret yolları üzerinde bulunan bir kavşak durumuna gelmiştir. Kervansaraylar da bu şartların sonunda meydana gelen yapılar olmuştur.¹⁵⁸

Kervansarayların kökenleri, İslam dünyasında kurulan ribatlardır. Ribatlar, vakıflar tarafından desteklenip yolcuların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik işletilirken, sınırların genişlemesiyle birlikte kervansaray haline dönüşerek yolculara ve tüccarlara hizmet etmeye başlamıştır. Böylece kervansarayların gelişmesinde Türk-İslam dünyasındaki yardımlaşma ve dayanışma etkili olmuştur.¹⁵⁹

Ticaret kervanlarının yağmalanmaması ve eşkıyaların baskınına uğramaması için inşa edilen kervansaraylar, tüccarların mallarını koruyarak çok önemli bir görevi de yerine getirmekteydi. Aynı zamanda koruma görevleri de olan kervansaraylar güçlü surlarla çevrilir, surların üzerine burçlar inşa edilerek, kapıları demirden yapılarak saldırılara karşı koyacak şekilde donatılırdı. Bu nedenle Türkiye Selçukluları, tehlikeli yerlere yaptırdığı kervansaraylarla hem güvenliği hem de tüccarların rahatça yolculuk

¹⁵⁸ Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", *Bellekten*, C. X, S. 39, Ankara, 1946, s. 473.

¹⁵⁹ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, İstanbul, 1995, s. 109.

yapmasını sağlamıştır. Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme'si ve Menâkıbü'l-Ârifin'de aktarılan hikâyeler de kervansarayların güvenlik açısından son derece önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir.¹⁶⁰

Ancak kervansaraylar yalnızca güvenlik amacıyla kurulmamış, aynı zamanda yolcuların konakladıkları ve ihtiyaçlarının karşılandıkları birer tesis niteliği de taşımaktadır. Bu sebeple içerisinde; yatakhane, yemekhane, mescitler, hastaneler, erzak ambarı, eczaneler, ticari eşya koyulacak depo, ayakkabıcılar, samanlıklar, şadırvanlar, hamamlar, ahırlar, nalbantlar gibi her ihtiyaca yönelik esnafında bulunduğu yapılardır. Vakıflar tarafından desteklendikleri için gelen yolcular ücretsiz olarak tüm ihtiyaçlarını kervansaraylardan karşılamıştır.¹⁶¹

Moğolların, Anadolu'ya egemen olduğu dönemlerde kervansaraylardaki işleyiş bozulmamıştır. Çünkü Moğollar, kervansaraylardaki hizmetlerin devam etmesine müsaade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmesiyle birlikte, ticaret yollarının güzergahları değişmiş, yoğunluğu azalan kervansaraylar âtıl kalmış ve zamanla önemini yitirmiştir.¹⁶²

Doğu-batı doğrultusunda yaşanan ticari gelişmeler, para hareketlerine de yeni bir biçim vermiştir. Türkiye Selçukluları, Anadolu'ya ilk geldiklerinde büyük ihtimalle ticaret yaparken Büyük Selçuklu ve Bizans'ın paralarını kullanmışlardır. Sonraki dönemlerde, I. Mesud'un ilk bakır parayı (*mangır*) bastırması, II. Kılıçarslan'ın gümüş para (*dirhem*) ve altın parayı (*dinar*) bastırması Türkiye Selçuklularının geliştiğini ve güçlendiğini göstermektedir.¹⁶³ Özellikle devletin en güçlü dönemi olan I. Alâeddin Keykubad döneminde basılan *Sikke-i Keykubâdî* veya *Sikke-i Alâî* çok uzun süre dünya piyasalarında yer edinmiştir.¹⁶⁴ XIII. yüzyılım sonlarına doğru Moğolların, Anadolu'daki baskı ve zulümlerinin artması sonucunda ise paranın ayarı ve düzeni bozulmuştur.

¹⁶⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 268; Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 92.

¹⁶¹ Turan, "Selçuk Kervansarayları", s. 479.

¹⁶² Turan, "Selçuk Kervansarayları", s. 492.

¹⁶³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1983, ss. 235-236.

¹⁶⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara, 1965, s. 399.

Özellikle XIII. – XIV. yüzyıllarda Anadolu’da yaşanan bu zorlukları, millet ve devlet arasında oluşan boşlukları Ahîler doldurmaya çalışmıştır. Sarfedilen çabalar, Ahîlerin hem dervişlik hem alplik hem siyasi-idari sorumluluklar hem sosyal dayanışma hem de ticaret yoluyla ekonomiye katkıda bulduklarını, düzeni sağlayıcı mekanizmalar geliştirdiklerini göstermektedir.¹⁶⁵

3.5. İnançlar

Tasavvufî kaynaklarda, yapılmasının veya yapılmamasının insanlara yarar veya zarar sağladığına dair bazı inançlardan bahsedilmesi, Anadolu’daki insanların tutumlarını anlayabilmeyi kolaylaştırmaktadır.

Tarih boyunca bolluk ve bereketi temsil eden su ve yağmur, dini inanışlar içerisinde kendisine her zaman yer bulmuştur. Nitekim Türkiye Selçuklu döneminde Anadolu’da da inançlar dediğimizde ilk akla gelen yağmur duası olmuştur. Yağmur duası ile ilgili ritüellerin çoğunda velî kerametlerinin yansımaları görülmektedir. Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme’sinde, halkın ve Bey’in yağmur duası için Hacı Bektâş-ı Velî’den yardım istedikleri ve sonrasında yağmurun yağdığı hakkında bilgilerin yer alması halkın yağmur için velîleri vesile kıldıklarını, bu duruma elçi yaptıklarını göstermektedir.¹⁶⁶

Menâkıbü’l-Ârifin de yağmur duası dört farklı şekilde bahsedilmekle birlikte Mevlânâ’nın anlattığı bir rivayette şehrin birinde halkın yağmur duasına çıktığı, kurbanlar kesildiği, namazlar kılındığı, oruçlar tutulduğu ve yüce Tanrı’dan yardım istenildiği, yedi gün süren bu ritüel sonrasında hiç yağmur yağmayınca halkın çaresiz kalarak şehir kapısından dışarıya çıktığı ve Bistam’dan gelen, üzgün ve dertli derviş buldukları ve dervişin ettiği duadan sonra dünyayı sele boğacak kadar yağmur yağdığı aktarılmıştır.¹⁶⁷ Bu hususta aktarılan metinden anlaşılacağı üzere yağmur duasına çıkılmadan önce birtakım ritüeller uygulanmaktadır.

¹⁶⁵ Ekrem Erdem, “Fütüvvetin ve Ahiliğin Menşei, Mahiyeti ve Türleri”, *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. V, 2021, s. 7.

¹⁶⁶ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 12; Noyan, *Firdevsi-i Rûmî Manzûm Hacı Bektâş Velî Vilâyetnâmesi*, ss. 138-139.

¹⁶⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 383.

Anadolu’da yaygın olan inanışlardan bir diğeri de nazar konusudur. Nazar, belli kimselerde olduğuna inanılan; insanlara, hayvanlara ve eşyalara zarar verecek, bakışlardaki çarpıcı etki diye ifade edilebilir. Menâkıbü’l-Ârifin’de, halkın nazardan sakınmak için ateşe çörek otu atmayı çare olarak gördüğü ifade edilmiştir.¹⁶⁸ Mevlânâ ise kemgözden korunmak için “*Maşallah*” çekilmesinin gerektiğini belirtmiştir.

Halk arasında okutup üflemede son derece yaygın olan inanışlardan biridir. Menâkıbü’l-Ârifin’de, Mevlânâ’nın yaraları kapatmak için okuyup üflediği açıklamalarına yer verilmesi hastalıkların tedavi yöntemleri içerisinde okutup üfleminde yer aldığını kanıtlamaktadır.¹⁶⁹

Anadolu’da uğur ve uğursuzluk inancı oldukça yaygındır. Sonucu mutlulukla biten bir eylem ve davranış uğurlu sayılırken, sonucu hüsrân ile biten uğursuz sayılmıştır. Eserde, kıyafetinde dikiş dikilirken kişinin ağzında bir şey tutmaması uğursuzluk şeklinde ifade edilmiştir. Dikiş yapılırken ağza alınan yaprak, saman çöpü ya da bir kâğıt parçası ile bu uğursuzluğun defedileceği düşünülmüştür.¹⁷⁰ Gül de uğur getiren bir çiçek olarak değerlendirilmiştir.¹⁷¹

Menâkıbü’l-Ârifin’de, şehrin kasaplarının öküz satın alarak kurban etmek istemeleri,¹⁷² Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme’sinde ise adaklar adanıp öküz, kuzu ve koç gibi kurbanların kesilmesi kurban etme geleneğinin de yaygın olarak halk arasında uygulanan bir gelenek olduğunu göstermektedir.¹⁷³

Menâkıbü’l-Ârifin’de, bir tacirin hanımının helva yaparak ihtiyaç sahiplerine Kurban Bayramı arifesi gecesinde sadaka olarak dağıtması yine büyük bir şekerli helvayla dolu tepsiyi de müritler yesin ve eşine dua etsinler diye dergâha göndermesi,¹⁷⁴ Ahî Evran’ın, Kerâmât-ı Ahî Evran mesnevîsine göre helva pişirmeyi sevdiğinin kaydedilmesi,¹⁷⁵ Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme’sinde ise

¹⁶⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 650.

¹⁶⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 101.

¹⁷⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 229.

¹⁷¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 171.

¹⁷² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 178.

¹⁷³ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, ss. 43-44; Noyan, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, s. 419.

¹⁷⁴ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 175.

¹⁷⁵ Kartal, “Kerâmât-ı Ahî Evran Mesnevîsi Üzerine Notlar”, s. 224.

vasiyet olarak aktarılan bilgilerde kişinin vefatından sonra helva döktürülüp dağıtılmasının istenmesi halkın inanışlarından biri olan helva dağıtma geleneğinin varlığını göstermektedir.¹⁷⁶

Menâkıbü'l-Ârifin'de, renkler üzerindeki inanışlarla ilgili kırmızının dirliğe ve sevinmeğe; yeşilin zühteye, beyazın takvaya, mavinin ve siyahın matem ve gam anlamlarına geldiği ifade edilmiştir.¹⁷⁷ Ayrıca aşıklar renginin sarı olduğu ashâb-ı kehf'in köpeğinin renginin de sarı olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁸ Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâmesinde ise kıyafet, çiçek ve meyve isimlerinde renkler hakkında bilgiler verilirken,¹⁷⁹ Ahî Evran'ın kullanmış olduğu deri parçalarında renk isimleri geçmektedir.

Toplumda yaygın olan diğer inanışlardan biri de saç geleneğidir. Menâkıbü'l-Ârifin'de, Sultan Alparslan'ın kızının düğünde iki tabaktan kendi eliyle saçı saçtığı anlatılmaktadır.¹⁸⁰ Arif Çelebi ile Sultan Veled arasındaki soğukluğu kaldırmak için yapılan toplantıda sorunların çözüme kavuşturulduğu sonrasında da saçı saçıldığı ifade edilmiştir. Buradan saçı inanışının Türkiye Selçuklu sosyal hayatında da devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁸¹

3.6. Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri

Türkiye Selçuklu Devleti ve beylikler döneminden itibaren uygulanan sağlık politikaları ve açılan darüşşifalar, Anadolu'da sağlık alanında pek çok gelişmenin yaşanmasına neden olmuştur.

En eski dönemlerden itibaren Türkler, hastalık durumlarında din adamlarına müracaat etmişlerdir. Bu durum Uygurlar döneminde değişkenlik göstererek tıp ve dinin ayrılmasına sebep olmuş¹⁸² ancak Türk-İslam devletleri ile görülen tasavvufi zümrelerde halk yeniden şifa bulmak ümidiyle şeyhlerin yanlarına gitmiştir. Bununla

¹⁷⁶ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 90.

¹⁷⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 249.

¹⁷⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 255.

¹⁷⁹ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, ss. 30, 40, 63, 77.

¹⁸⁰ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III. Cilt Alp Arslan ve Zamani*, s. 308.

¹⁸¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 683.

¹⁸² Muharrem Kesik, "Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi", *Tarih Dergisi*, S. 71, 2020, s. 116.

birlikte Anadolu'da tıp tahsili hastanelerde gerçekleştirilirdi ancak şehirlerde serbest olarak tababet yapan tabiplerde bulunmaktaydı. Ayrıca şehirlerdeki eczanelerde de Hindistan'dan getirilen tıbbi bitkiler satılmaktaydı.¹⁸³ Bitkilerden macunlar hazırlanmaktaydı. Dönemin öne çıkan doktorlarından olan Ekmeleddin Tabib, Mevlânâ'nın on yedi müridi için macun hazırlamıştır.¹⁸⁴ Sipehsâlâr ise bu sayının on sekiz olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁵

Anadolu'da sağlıklı olabilmek için bedenin temiz olması gerektiği bilinci vardı. Bu anlamda dönemin en etkili temizlik unsuru da hamamlardır. Mevlevî menkıbelerinde pek çok yerinde hamamlar, kaplıcalar ve ılıcalardan bahsedilerek, insanların buralara sık sık gittikleri belirtilmiştir. Menâkıb-ı Ahî Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran'da ise debbağların Ahî Evran'a ayaklanması sonucu kendisinin de hamama saklandığı kaydedilmiştir.¹⁸⁶

Eflâkî, Menâkıb-ı'l-Ârifin'de, kış mevsiminde çoğunlukla nezle hastalığının yaşandığını, bu rahatsızlığın baş/beyin kısmında gerçekleşen bir kırılma hastalığı olduğunu¹⁸⁷ ve Mevlânâ'nın nezle olduktan sonra bugünkü anlamı ile kan alım tekniğini uygulayan hacamat ehline kan aldırıldığını ifade etmiştir.¹⁸⁸

Dönemin dikkat çeken hastalıklarından bir diğeri olan sıtma, ölüme dahi yol açmaktadır. Sıtma virüsünü taşımakta olan bir sivrisineğin, insanları ısırması ile bulaşan hastalık, kişide titreme ve yüksek ateşe sebebiyet vererek tüm organlarda tahribata yol açmaktadır. Menâkıb-ı'l-Ârifin'de, Mevlânâ'nın sıtmaya yakalanan hastaya özellikle sarımsak yedirdiği¹⁸⁹ veyahut sıtmalı hastanın Ârif Çelebi'nin Kıtmir ismindeki köpeğinin tüyü ile tütsülendiği aktarılmaktadır.¹⁹⁰ Uygulanan bu tedaviler haricinde kan verilmesi ve hastalıktan kurtulmak için ateş yakılması da halkın

¹⁸³ Faruk Sümer, "Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XX, Ankara, 1962, s. 224.

¹⁸⁴ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 15.

¹⁸⁵ Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Sipehsâlâr Tercümesi)*, s. 77.

¹⁸⁶ Köksal, "Ahi Evran'ın Menkabevi Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: Menâkıb-ı Ahî Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran", s. 94.

¹⁸⁷ Emine Uymaz, "XI. Yüzyılın Sonlarından XIV. Yüzyılın Başlarına Kadar Anadolu'da Bilinen Hastalıklar ve Uygulanan Tedavi Yöntemlerine Dair", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, İstanbul, 2013, s. 215.

¹⁸⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, ss. 329-330.

¹⁸⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 243.

¹⁹⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 674.

şifa bulmak ümidiyle yapmış olduğu diğer uygulamalardır. Eflâkî, kendisinin hastalık ve tedavi süreci ile ilgili olarak bir gün Ladik yolculuğu esnasında kötüleştiğini birden halinin değiştiğini titreme ile birlikte etkili bir sıtmanın meydana geldiğini ifade etmiştir.¹⁹¹ Tedavi için Ârif Çelebi'ye yalvarıp yakarmasına rağmen kendisine yardım etmediğini ve kırk gün boyunca bu hastalığı yaşadığını sonrasında ise Kurban Bayramı arifesinde tekkenin köşesinde acı içinde kıvrılırken Çelebi'nin geldiğini, dua ve talimatlarda bulunduğunu ve bu yaşananlardan sonra tamamen iyileştiğini belirtmiştir. Eflâkî'nin geçirdiği rahatsızlığın isteri nöbeti olduğu da anlaşılmaktadır.¹⁹²

Eski dönemlerde *miskin hastalığı* olarak da adlandırılan cüzzam, aslında deri ve sinir sisteminde oluşan bir enfeksiyon hastalığıdır. Karantina sistemi uygulayarak hastalığın yayılmasını önlemeye çalışan Türkiye Selçuklu Devleti; Adana, Kayseri, Kastamonu, Konya, Amasya, Sivas ve Tokat gibi Selçuklu Devleti'nin merkezî olan şehirlerinde *mezcû-mîn zâviyesi* ismi verilen cüzzamhâneler inşa ettirdiği bilinmektedir.¹⁹³ Halk, bu hastalıktan kurtularak tedavi olmak için hamama gitmekteydi.¹⁹⁴ Tabipler ise cıva madenini merhem haline getirerek yaraların üzerine sürerek tedavi uygulamaktaydı.

Anadolu'da görülen bir diğer hastalık ise Orta Çağ'ın en çok bilinen veba salgınıdır. Menâkıbü'l-Ârifîn'de, bir veba hastalığının bütün bir topluluğu öldürebileceği ifade edilmiş ve Mevlânâ, vebanın ölümcül bir hastalık olduğunu, vebaya yakalanan bir şehrin yıkılıp gittiğini belirtmiştir.¹⁹⁵

3.7. Sosyal Yapı ve Gelenekler

Menkıbeler incelendiğinde sadece dini bilgilerin ve nasihatlerin bulunmadığı, dönemin sosyal hayatıyla ilgili birçok açıklamanın da eserlerde yer aldığı görülmektedir. Sosyal hayatın unsurlarından olan törenlerde, toplumun âdetlerinin birer sembolleridir. Kaynaklarda nikah ve düğün, doğum ve cenaze törenlerinin yapılaş usulleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

¹⁹¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 682.

¹⁹² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 682.

¹⁹³ M. Zeki Palalı, "Cüzzam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, 1993, ss. 150-152.

¹⁹⁴ Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Sipehsâlâr Tercümesi)*, s. 78.

¹⁹⁵ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. IV, s. 94.

3.7.1. Doğum

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de Anadolu toplumunda doğum mutluluğa sebep olan bir olay olarak görülmektedir. Selçuklu döneminde Anadolu’da, bebek dünyaya geldikten sonra altın takmak, eşe dosta yemekli davet vermek, saçı saçmak gibi gelenekleri görmekteyiz.

Eflâkî’nin ravisini belirtmediği bir hikâyede, Çelebi Arif’in dünyaya geldiği sırada, Mevlânâ’nın mutluluktan gelini Fatıma Hatunun üstüne altın dinar saçtığı ve torununa sarrafların dahi görmemiş olduğu altınlardan bağladığı ifadelerine yer verilmesi doğumun mutluluk için büyük bir vesile olduğunu göstermektedir.¹⁹⁶ Yine Menâkıbü’l-Ârifine göre çocuklar için eşya olarak beşik ve çocuk arabaları kullanıldığı¹⁹⁷ ve Hoca Şerefeddin-i Semerkandi’nin, Mevlânâ’nın torunlarına lalalık yaptığı bilgisi de verilmektedir.¹⁹⁸

Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme’sinde; Hacı Bektâş-ı Velî’nin babası İbrahîm Sâni’nin şerbet içildikten sonra dünyaya gelmesi,¹⁹⁹ Hâtem Hatun’un rüyasında doğum yaptığını gördüğü sırada gerçekte doğum yapması ile Hacı Bektâş-ı Velî’nin doğması,²⁰⁰ taştan çocuk mu olur diyerek Erenlerin sözüne inanmayan kişinin taşları yuttuktan sonra hamile kalması²⁰¹ ve Hacı Bektâş-ı Velî’nin abdest suyunu içerek hamile kalan Kadıncık Hatun’un²⁰² anlatılması, Bektaşî menkıbelerinde doğum motifinin olağanüstü haller ile aktarıldığını göstermektedir.

3.7.2. Kadının Toplumdaki Yeri

Anadolu’da kadın, harem olarak görüldüğünden, hayatının büyük bir bölümünü ev işleriyle ve çocuklarının bakımıyla ilgilenerken geçirmekteydi. Elbette ev hayatı dışında başka etkinliklere de katılabilir, ilim açısından donanımlı olmak adına faaliyetlerde bulunabilirdi. Çünkü Türkiye Selçuklularında ve tasavvufi zümrelerde

¹⁹⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 604.

¹⁹⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 608.

¹⁹⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 275.

¹⁹⁹ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 13.

²⁰⁰ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 40.

²⁰¹ Kardaş, *Ali Nihani’nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi*, ss. 288-290.

²⁰² Kardaş, *Ali Nihani’nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi*, ss. 325-328.

kadınların ilim açısından donanımlı olmalarına bilhassa dikkat edildiği bununla birlikte ilmî, ahlâkî ve dürüstlüklerine göre değer verildikleri bilinmektedir.²⁰³

Önemli şahsiyetlerin karşılama törenlerine katılan dönemin kadınları, aynı zamanda kendi aralarında konuşarak gezintilere çıkabilmekte ve sohbet meclislerine rahatça gidebilmekteydi. Menâkıbü'l-Ârifin'de, Bahâeddîn Veled'in, birçok kadın müridi olduğu hatta Selçuklu sultanının Bahâeddîn Veled'den vaaz vermesini talep ettiği ve vaaza kadın erkek herkesin katılım sağladığı ifadeleri vaazlara erkekler gibi kadınların da gidebildiğini göstermektedir.²⁰⁴ Kadınlara büyük değer veren Hacı Bektâş-ı Velî; kadınlara sadece bir cinsiyet olarak bakılmaması, ikinci sınıf birey olarak görülmemesi, aksine kadınlara insanın diğer yarısı bakış açısıyla yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Kendi nazarında kadın ile erkek arasında fark olmadığını, noksanlığın ve eksikliğin insanların görüşlerinden kaynaklandığını da ifade etmiştir.²⁰⁵

Anadolu toplumunda mevcut olan geleneksel bakış açısı nedeniyle kadınlar iş hayatına katılma konusunda geride kalmış, özellikle ticaretle erkek egemenliğinin bulunması bu hususta kadınların desteğe ihtiyaç duymasını sağlamıştır. Tasavvufi zümreler içerisinde bu desteği Ahîlik kültüründe yer alan ve Ahîlerin kadın teşkilatı olarak kabul gören Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları) üstlenmiştir. Anadolu'da kurulan ilk kadın birliği olan Bacıyân-ı Rûm, kadınların iktisadi hayatta yer alması ve mesleki eğitimler görmesi için adımlar atmıştır. Anadolu Bacıları, usta-çırak ilişkisinin yaratılması için bildiklerini birbirlerine öğreterek dayanışma içerisinde çok sayıda kadının ekonomik yaşama katılmasını sağlamıştır.²⁰⁶

Hacı Bektâş-ı Velî, Sulucakarahöyük'e geldiği zaman onun karşılaman Fatma Bacı adında bir kadındır. Bu hanımın adı menkıbede Fatma Ana, Kadıncık Ana veya Kadıncık adıyla geçmiştir. Şeyh onun evinin yakınına konaklamış ve Fatma Bacı ona

²⁰³ Paydaş, "Eflakî'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14.y.y. da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", s. 480.

²⁰⁴ Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 83.

²⁰⁵ Haydar Teberoğlu, "Hacı Bektaş Velî Düşüncesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 16, 2000, s. 143.

²⁰⁶ Deniz Akgül, "Kadının İş Hayatına Katılımında Bacıyân-Rûm Teşkilatı ve Tobb İl Kadın Girişimciler Kurullarının Katkıları", *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. V, ss. 115-116.

yemek ikram etmiştir. Hatta Hacı Bektaş'ın düşüncelerinin yayılmasında ve örgütlenmesinde Fatma Bacı'nın ciddi katkıları olmuştur.

Bektaşî geleneğinde kadınlarını okutmayan milletlerin yükselmeyeceğini bu nedenle kadınların ve kızların okutulması gerektiğini çünkü kız çocuklarının geleceğin anneleri olacağından gelecek nesillerinde bilinçli anneler tarafından yetiştirilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁰⁷ Menâkıbü'l-Ârifin'e göre Mevlânâ'nın gelinine kızı gibi yaklaşması çevresine örnek teşkil etmiş ve bu nedenle Mevlânâ'nın kadınlara verdiği değer, Selçuklu sosyal hayatını da olumlu yönde etkilemiştir.

Şerî hükümlere göre tarafların boşanabilmesi için üç defa arka arkaya boş ol denmesi yeterliydi,²⁰⁸ erkeğin istediği zaman hanımını boşayabilme hakkı varken kadının boşanma talep etme hakkı bulunmamaktaydı. Fakat Mevlânâ, boşanma durumlarını hoş karşılamıyordu. Nitekim Gürcü Hatun'un, Muineddîn Pervâne'den kırılıp, ayrılmak istediği vakitte boşanmalarına engel olarak aralarının düzelmesini sağlamıştır.²⁰⁹ Ayrıca Menâkıbü'l-Ârifin'de, boşanmak isteyen bazı kadınların olduğu, bunların amaçlarına ulaşmak için emrivaki, hîle-i şer'iyye yollarına başvurduklarını ancak bu adımlarının ulema tarafından engellendikleri de anlatılmıştır.

3.7.3. Evlilik

XIII. ve XIV. yüzyıllarında Anadolu, İslamiyet'in etkisi altında olduğundan nikah ve düğün konularında şerî hukuka göre hareket edilmektedir. Bu nedenle dönemin menkıbelerinde evlilik hususuyla ilgili verilen bilgilerde kız isteme, nikah parası, çeyiz ve düğün konularında İslam inanç esaslarına göre aktarım yapılmaktadır.

Bektâşî menkıbelerinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin evliliği hususunda net bir bilgi bulunmamasından sebep bu konularda rivayetler yetersizdir.²¹⁰ Ancak Mevlavî menkıbelerinde evlilik hususu, kız isteme merasimi ve uygulanan esaslar ayrıntılı olarak ifade edilmektedir. Kız istemeyi iki aile arasındaki en yaşlı, itibarlı ve tecrübeli

²⁰⁷ Teberoğlu, "Hacı Bektaş Velî Düşüncesi", s. 144.

²⁰⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C. V, s. 29.

²⁰⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 346.

²¹⁰ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 125.

kişinin gerçekleştirdiği,²¹¹ kızında istemeyi kabul etmesi durumunda nikahın kıyıldığı kaydedilmiştir.

Menâkıbü'l-Ârifin'de, Türkiye Selçuklu Devletinin hazinedarı olan Şerefüddin'in, Vezir Ziyüddin hanında Tavus adında harp çalan bir kadına gönlünü kaptırdığını, emin adamlarını yollayıp Tavus'u hamama gönderdiğini, sonrasında da nikahladığını, nikah parası olarak elli bin dinar tediye ettiğinin²¹² aktarılması günümüzde bazı yerlerde uygulanan nikah parası âdetinin Türkiye Selçukluları Anadolu'sunda da gerçekleştirildiğini göstermektedir.²¹³

Eflâkî, evlenecek kızların ailelerinin uygun gördüğü kişilerle yuva kurduklarını²¹⁴ ve Anadolu'da evlenecek kızların gelin çeyizlerinin bulunduğunu kaydetmiştir. Türk atasözünde “*yüfüşlü gelin güveyiyi yumuşak (huylu) bulur*”²¹⁵ ifadeleri de çeyizin oldukça önemli bir âdet olduğunu, çeyizi olan geline kocası tarafından daha saygılı davranıldığını da göstermektedir. Türk geleneklerinde evlenecek kızın çeyizini hazırlamak sadece anne ve babanın görevi olarak görülmemiş, bütün akrabaların sorumluluğu olarak kabul edilmiştir.²¹⁶ Eflâkî, dönemin çeyizlerinin gösterişten uzak, sade ve mütevazı yapıldığını da belirtmiştir. İslâm hukuku gereğince erkeklerin, birden fazla kadın ile evlenmeleri mubah kılınmış olsa da Mevlevî ve Bektâşî menkıbelerinde tek eşli evlilikten taraf ifadelerine yer verilmiştir.

3.7.4. Cenaze Törenleri ve Yas

İnsan hayatının bir parçası olan ölüm, toplumların acı bir gerçeği olarak kabul edilmektedir. Cenaze törenleri sırasında veya sonrasında yaşanan yas ve matem süreçlerinde ağlamalar, yakınmalar ve ağıt yakmalar da gerçekleşen davranışlardır. Mevlevî menkıbelerde, cenaze törenlerinde kaftanların yırtıldığı, başlardaki külahların da yerlere vurulduğu kaydedilmiştir.²¹⁷ Nitekim Mevlânâ'nın hanımı Kira Hatun'un

²¹¹ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III. Cilt Alp Arslan ve Zamanı*, ss. 307-308.

²¹² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 309.

²¹³ Noyan, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, s. 328.

²¹⁴ Paydaş, “Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14.y.y. da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu”, s. 460.

²¹⁵ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III. Cilt Alp Arslan ve Zamanı*, s. 309.

²¹⁶ Mehmet Altay Köymen, “Alp Arslan Zamanı Türk Toplum Hayatı”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. IV, Ankara, 1975, s. 22.

²¹⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. III, s. 300.

cenaze töreninde de bu durumlar yaşanmıştır.²¹⁸ Hatta bunlarla da kalmayıp kadınlar kendilerine vurarak tırnaklarıyla yüzlerini yırtmışlardır.²¹⁹

Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme'sine göre Hacı Bektâş-ı Velî, kendi cenazesini yıkayarak kefenlemiştir. Sonrasında vasiyeti üzerine bin koyun ve yüz sığır kurban edilerek hazırlanan yemek, halka dağıtılmıştır. Vefatının yedinci ve kırkıncı gününde ise helvalar dağıtılmıştır.²²⁰ Kaydedilen bu bilgiler, menkıbede olağanüstü hallerin anlatıldığını aynı zamanda da cenaze törenleri sonrasında yemek dağıtma geleneğinin uygulandığını göstermektedir.

XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklularında cenaze törenleri ve işlerinde özellikle Mevlevîlerin etkisi yoğun olarak görülmekteydi. Sadelikten uzak ve gürültülü cenaze törenleri hakkında bilgiler içeren Menâkıbü'l-Ârifîn'de, Mevlânâ'nın ölümü, Hakka kavuşma günü olarak gördüğünden bunun bir son değil, yeni bir başlangıç olarak tanımladığı ifade edilmiştir.

Türkiye Selçuklularında yas ve matem rengi olarak siyah (kara) renk kullanılmaktaydı.²²¹ Nitekim bu durum, Eski Türk geleneklerinde uğursuz kabul edilen *kara* kelimesinin bir yansımasıydı. Türkiye Selçuklu sultanlarının vefatından sonra siyah renklerin kullanılması, Menâkıbü'l-Ârifîn'de ise matem sürecindeki halkın *matem elbisesi* adı verilen siyah elbiseler giymesi bu durumu destekler niteliktedir.²²²

3.8. Yeme-İçme Kültürü

İnsanoğlu yaşamını devam ettirebilmek için en temel ihtiyaçlarından biri olan besine gereksinim duymaktadır. Doğadaki kaynakların kullanılması, yerleşik hayata geçilmesi, pişirme yöntemlerinde yaşanan çeşitlilik, toplumların beslenme alışkanlıkları, yaşanılan bölge, dini inançları, gelenek ve görenekleri her toplumda farklı bir mutfak kimliğinin oluşmasını sağlamıştır. XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletindeki beslenme kültürü de bu unsurların izlerini taşımaktadır.

²¹⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 569.

²¹⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 455.

²²⁰ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, ss. 90-91.

²²¹ Aziz Başdin, "Selçuklularda İslamiyet Öncesi Türk Kültürünün Etkileri -Sultan Alp Arslan Dönemi Cenaze Merasimleri ve Gelenekleri-", *Eskiye*, S. 34, 2017, s. 182.

²²² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 123.

Tasavvufî zümreler içerisinde önemli bir yere sahip olan çorba, Anadolu mutfağının da kıymetli besinlerinden biridir. Menkıbelerde en sık rastlanan çorbalar; tutmaç,²²³ kelle-paça,²²⁴ ciğer,²²⁵ lahana,²²⁶ bulamaç,²²⁷ mercimek,²²⁸ tarhana²²⁹ ve işkembe²³⁰ olsa da özellikle Mevlevîlere özgü olduğu ifade edilen bamya çorbası ve düğün çorbası Mevlevî sofralarının olmazsa olmazlarındandı.²³¹

Büyük Selçuklu mutfağında ve Türkiye Selçuklularında önemli bir besin olduğu bilinen yoğurt, kurutularak peynir yapılabildiği ve uzun süre bozulmadan tüketilebildiği gibi²³² fazlasından tereyağı da yapılmaktaydı. Bektâşî menkıbelerinde Kadıncık Hatun'un çoğunlukla yoğurt ve balı birlikte tükettiği de aktarılmaktadır.²³³

Orta Asya'dan itibaren Türk mutfağında bulunan nohut ve fasulye,²³⁴ ilerleyen yıllarda Selçuklu beslenme kültüründe de yer edinmiştir. Kaynaklarda bu baklagillere ek olarak; mercimek,²³⁵ pirinç²³⁶ ve bulgurdan²³⁷ da bahsedilmektedir. Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme'sine göre Hacı Bektâş-ı Velî, çocuk sahibi olamayan müridlerine üç gün oruç tuttuktan sonra dişlerine değdirmeden buğday yutarlarsa oğulları olacağını, mercimek yutarlarsa kızları olacağını müjdelemiştir.²³⁸

Bu dönemde Anadolu mutfağının en temel besin maddesi şüphesiz ki ekmek olmuştur.²³⁹ Ahî Evran'ın *ekmek hakkı* deyiminde yer verdiği,²⁴⁰ Hacı Bektâş-ı Velî'nin ise yapıлып ikram edildiği kişiye hürmet edildiğini²⁴¹ söylediği ekmekler;

²²³ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. II, s. 246; C. VII, s. 445; Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 13.

²²⁴ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. IV, s. 25; Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Sipehsâlâr Tercümesi)*, s. 109.

²²⁵ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. III, s. 116.

²²⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. III, s. 258.

²²⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. V, s. 452.

²²⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. IV, s. 392; C. VII, s. 96.

²²⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. IV, s. 429.

²³⁰ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 116.

²³¹ Firuze Ceylan – Melek Yaman, “Ritüele Dönüşen Mutfak: Mevlevî Mutfağı”, s. 2176.

²³² Köymen, “Alp Arslan Zamanı Türk Beslenme Sistemi”, s. 18.

²³³ Kardaş, *Ali Nihânî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Velî Velayetnamesi*, s. 290.

²³⁴ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. VI, s. 246.

²³⁵ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. V, s. 293.

²³⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. V, s. 179.

²³⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. III, s. 324.

²³⁸ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 15.

²³⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. I, s. 171; C. IV, s. 274, 358, 374; C. V, s. 216, 341.

²⁴⁰ Köksal, “Ahi Evran'ın Menkabevi Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: Menâkıb-ı Ahî Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran”, s. 94.

²⁴¹ Kardaş, *Ali Nihânî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Velî Velayetnamesi*, s. 244.

tandırda, fırında ya da ocaklarda pişirilirdi. Buğday,²⁴² arpa,²⁴³ mısır²⁴⁴ ve darı²⁴⁵ unlarından yapılarak somun,²⁴⁶ bazlama,²⁴⁷ lavaş²⁴⁸ ve yufka ekmeği²⁴⁹ adı ile çeşit çeşit hazırlanmaktaydı. Menâkıbü'l-Ârifin'de, Mevlânâ'nın küflenmiş ekmeği dahi ziyen etmeyerek yemeklerinde kullandığı da anlatılmaktadır.²⁵⁰

Bektâşî menkıbelerinde unla yapıldığı bilinen çörek,²⁵¹ Anadolu'da genellikle ara öğün olarak tüketilmekteydi.²⁵² Mevlânâ'nın *yağlı-ballı çörek*²⁵³ olarak nitelendirdiği çöreklerin, tatlı veya tuzlu olarak yapıldıkları düşünülmektedir.

Eski Türk mutfağında et yemeklerinin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu durum, Anadolu'da yer alan mutfak kültürünü de etkilemiş ve çoğunlukla et ağırlıklı yemeklerin yapılmasına neden olmuştur. Selçuklu mutfağında herise, kebab, kızartılmış ve pişmiş et, köfte, kelle paça, keşkek, kavurma ve pastırma gibi oldukça fazla et yemeği olduğu bilinmektedir. Etler, kavrularak küplere doldurulur üzerine de eritilen hayvan iç yağı dökülerek uzun süre muhafaza edilirdi. Anadolu'da yapılan bir diğer et saklama yöntemi ise etlerin, kurutulmasıdır. Kurutulan etler, kış aylarında yapılan yemeklerin içerisine katılarak kullanılmaktadır.²⁵⁴ Kaynaklarda, et yemeklerinin pilav ile ikram edildiği görülmektedir. Pirinç pilavı, tüketilen pilav çeşitlerinden birisidir ancak sûfiler genellikle bulgur pilavı tercih etmekteydi.²⁵⁵

²⁴² Noyan, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, s. 173.

²⁴³ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 30.

²⁴⁴ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. V, s. 134.

²⁴⁵ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. V, s. 134.

²⁴⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. I, s. 37, 147; C. IV, s. 219, 412.

²⁴⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. VI, s. 197.

²⁴⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. VI, s. 197; Sultan Veled, *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, C. I, s. 137.

²⁴⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. I, s. 321.

²⁵⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 329.

²⁵¹ Noyan, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, s. 84; Kardaş, *Ali Nihânî'nin Manzûm Hacı Bektâş-ı Veli Velayetnamesi*, s. 362.

²⁵² Halıcı, *Mevlevi Mutfacı*, s. 190.

²⁵³ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. III, s. 259.

²⁵⁴ Galip Akın-Vahdet Özkoçak-Timur Gültekin, "Geçmişten Günümüze Geleneksel Anadolu Mutfak Kültürünün Gelişimi", *Anthropology*, S. 30, 2015, s. 42.

²⁵⁵ Nuri Şimşekler, "Mesnevî'ye Göre Selçuklu Döneminin Yiyecek Kültürü", *İpek yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, C. VIII, Konya, 2005, s. 153.

Anadolu'da yemekler yapılırken birtakım yağlar kullanılmaktadır. Bunlar; tereyağı, zeytinyağı,²⁵⁶ susam yağı,²⁵⁷ ceviz yağı,²⁵⁸ iç yağı²⁵⁹ ve pelesenk yağıdır.²⁶⁰ Ancak en sık tercih edilip kullanılan iç yağı ve zeytinyağı olmuştur. Mevlevî menkıbelerinde ise özellikle tereyağından bahsedilmektedir.²⁶¹

Selçuklu mutfağında yapılan tatlıların ham maddesi şeker kamışından elde edilen şekerdir ve çoğunlukla da Mısır'dan getirilmektedir.²⁶² Şeker dışında pekmez de tatlı yapımında kullanılmaktaydı. Bektâşî menkıbelerinde, çocuklara şekerle birlikte yanında süt verildiği de belirtilmiştir.²⁶³ Anadolu mutfağında tatlılar içerisinde en çok tüketilen ve kaynaklarda en sık rastlanılan helvadır.²⁶⁴ Selçuklu mutfağında helva dışında en çok bilinen ve tüketilen tatlılardan biri de gül yapraklarıyla şekerin karıştırılması sonucu elde edilen gülbeşeker tatlısıdır.²⁶⁵

Menkıbelere göre dönemin sebzeleri; soğan, kabak, salatalık, nane, tere²⁶⁶ olup patlıcan, sarımsak ve sirke ile servis edilmektedir.²⁶⁷ Pırasa,²⁶⁸ borani,²⁶⁹ ıspanak, lahana, şalgam ve kalye²⁷⁰ sebze yemeklerinden bazılarıdır.

Mevlevî eserlerinde insan sağlığına zarar veren en büyük unsurun fazla yemek olduğu özellikle vurgulanmıştır. Tasavvuf düşüncesinde ve Mevlevîlikte kabul gören *az ye az uyu ve az konuş* düşüncesi ile nefis terbiyesinin yapılması gerekliliği belirtilmiştir. Nefsin isteklerini sınırlandırarak nefsi ve maddi güçleri kontrol edebilme düşüncesi ve az yemek sûfiler açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Allah'a

²⁵⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. IV, s. 149.

²⁵⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. V, s. 153.

²⁵⁸ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 128.

²⁵⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. II, s. 63.

²⁶⁰ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. V, s. 176.

²⁶¹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. V, s. 178.

²⁶² Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. I, s. 36; C. II, s. 62; C. III, s. 191.

²⁶³ Kardeş, *Ali Nihânî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi*, s. 289.

²⁶⁴ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, ss. 287-288.

²⁶⁵ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 13.

²⁶⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 74; C. III, s. 171, 189, 459; C. IV, s. 114, 209; C. V, s. 53, 238.

²⁶⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. III, s. 459.

²⁶⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. II, s. 363.

²⁶⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. III, s. 340.

²⁷⁰ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. III, s. 175.

ulaşmanın mutluluğuna, manevî doygunluk olan ibadet doygunluğuyla ulaşılacağı, karın tokluğu ile ulaşılamayacağı vurgulanmaktadır.²⁷¹

3.9. Kıyafet Kültürü

Türklerin kıyafet kültürü başlangıçta kendine has bir şekilde ilerlemiş olsa da İslamiyet'in etkisiyle birlikte birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Giyim kuşam konusunda Mevlvî menkıbeleri ve Menâkıbü'l-Arifin'de fazlaca ve ayrıntılı bilgiler verilse de Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi'nde konu ile ilgili birtakım açıklamalar bulunmaktadır.

Kıyafet kültüründe ana malzeme kumaştır. XIII. yüzyılda Anadolu'da kıyafetlerin çoğunlukla ipek, atlas ve yün kumaşlardan yapıldığı bilinmektedir. Zaten süregelen uzun yıllardan beri Türkler, elbiselerini ipek kumaşından üretmekteydi.²⁷² Dokusu ipekten daha düz bir kumaş olan atlas²⁷³ için Mevlânâ'nın: "*padişahlar gibi atlaslara bürünür...*"²⁷⁴ sözlerini kullanmış olması atlas kumaşın değerli bir kumaş türü olduğunu göstermektedir. Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme'sinde ise yün kumaştan da elbiselerin imâl edilerek kullanıldığı kaydedilmiştir.²⁷⁵

Mevlevî ve Bektâşî menkıbelerinde hakkında ayrıntılı bilgiler verilmemiş olsa da hayvan derilerinden yapılan postlarında²⁷⁶ varlığı bilinmektedir.

Bol kesim, kolları geniş, yakasız ve ayaklara kadar uzun olacak şekilde yapılan hırka²⁷⁷ ise menkıbelerde en sık rastlanılan kıyafet unsurudur. Bektâşîlerde, hırkaların şeyh tarafından dervişe giydirildiği böylece şeyhin halinin ve hakikatinin de ona verildiği ifade edilmiştir.²⁷⁸ Manevi emanetlerden sayılan hırka, Mevlvî menkıbelerine göre çoğunlukla mavi renkte yapılmaktaydı.²⁷⁹ Hatta dervişler, vecd

²⁷¹ Firuze Ceylan – Melek Yaman, "Ritüele Dönüşen Mutfak: Mevlevî Mutfağı", s. 2174.

²⁷² Mehmet Altay Köymen, "Alp Arslan Zamanı Türk Giyim-Kuşamı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. III, Ankara, s. 54.

²⁷³ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 17.

²⁷⁴ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. II, s. 149.

²⁷⁵ Kardaş, *Ali Nihani'nin Manzum Hacı Bektâş-ı Veli Velayetnamesi*, s. 153.

²⁷⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 18, 217, 315, 624, 726; Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Sipehsâlâr Tercümesi)*, s. 8.

²⁷⁷ Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 31; Noyan, *Firdevsi-i Rûmî Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, s. 104, 289.

²⁷⁸ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 140.

²⁷⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. I, s. 240; C. II, s. 137, 181; C. VII, s. 86.

hali yaşarken hırkalarını parçalayabiliyorlardı.²⁸⁰ Hırkası yırtılan yama yapıp giymeye devam ediyordu.²⁸¹

Dönemin kıyafetlerinden bir diğeri de gömleklerdir.²⁸² Tene giyilen kıyafet anlamına gelen gömlek,²⁸³ kaftanların veya yeleklerin içinde kullanılmaktadır.²⁸⁴

Dönemin kıymetli giysilerinden bir diğeri de kaftanlardır. En kıymetli kumaşlardan yapılan kaftan, en üste giyiliyor olup gösterişten uzak imâl edilebildiği gibi değerli taşlarla da bezenip üretilebilirdi.²⁸⁵ Mevlevî menkıbelerinde kaftan tabiri çoğunlukla mecazi anlamlarda kullanılmıştır.²⁸⁶

Menâkıbü'l-Arifin ve Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme'si'nde, kıyafet kültürü içerisinde yer alan başlıklara da oldukça rastlanılmaktadır. Kaynaklarda başlıklar arasında külâh,²⁸⁷ sikke,²⁸⁸ tâc,²⁸⁹ sarık²⁹⁰ ve taylasan²⁹¹ bulunmaktadır.

Türkiye Selçuklu Devletinde kadınların, ulemanın ve dervişlerin giydiği ferace;²⁹² düz, sade, bol ve çoğunlukla koyu renklerden yapılmaktaydı.²⁹³ Mevlânâ'nın, semâ meclisi için kendisine *hindbârî* adı verilen kumaştan bir ferace diktirdiği bilinmektedir.²⁹⁴

²⁸⁰ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. IV, s. 203.

²⁸¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 373, 669.

²⁸² Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C. I, s. 136; C. IV, s. 403; Noyan, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, s. 285.

²⁸³ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 125.

²⁸⁴ Özden Süslü, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2007, s. 147.

²⁸⁵ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, ss. 137-138.

²⁸⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. VI, s. 58; C. VII, s. 510.

²⁸⁷ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 40.

²⁸⁸ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 140.

²⁸⁹ Kardeş, *Ali Nihânî'nin Manzum Hacı Bektâş-ı Veli Velayetnamesi*, s. 467; Noyan, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, s. 281.

²⁹⁰ Kardeş, *Ali Nihânî'nin Manzum Hacı Bektâş-ı Veli Velayetnamesi*, s. 486.

²⁹¹ Gölpınarlı, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, s. 130.

²⁹² Hülya Tezcan, "Ferace", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul, 1995, s. 349; Noyan, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, s. 270.

²⁹³ Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, ss. 107-108.

²⁹⁴ Bediüzzaman Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, 1963, s. 276.

Kıyafet kültürünün önemli parçalarından bir diğeri de ayakkabılardır. Bektâşî menkıbelerinde tac ve kemer ile kullanıldığı ifade edilen ayakkabılara,²⁹⁵ Mevlevî kaynaklarda daha çok mecazi anlamlar yüklenerek bahsedildiği görülmektedir.

3.10. Eğlence Hayatı

Eğlenceler tarih boyunca insanoğlunun temel ihtiyaçlarından biri olarak görülmüştür. Bu ihtiyaçlarını gidermek içinde yaşamlarına farklılık getirecek kutlamalar gerçekleştirmişlerdir.

Türkiye Selçuklularında sultanların ve devlet adamlarının düzenlediği resmî törenler ile saray eğlenceleri dikkat çekmektedir. Bu eğlencelerin ev sahipliğini de saraylar yapmıştır. Dönemin resmi eğlence hayatı; Alâeddin Köşkü,²⁹⁶ Keykubâdiye Sarayı²⁹⁷ ve Hıdırellez Köşkü²⁹⁸ olmuştur. Ayrıca Alâeddin Keykubad, dinlenmek ve eğlenmek için daha çok Kubadabad Sarayını²⁹⁹ tercih etmiştir. Saraylarda taht değişikliği, cülus merasimi, elçi karşılama ve uğurlama, sefere gidiş ve dönüş törenleri gibi eğlenceler düzenlenirken, halk arasında ise; dini bayramlar, mevsimlere bağlı şenlikler, gezintiler ve düğünler, dönemin kültür hayatını yansıtan eğlencelerdir.

Menkıbelerde, XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda renkli bir eğlence hayatının varlığından söz edilmektedir. Tasavvufî zümreler içerisinde bu hususta en etkili ve yönlendirici Mevlevîler olmuştur. Nitekim zümre içerisinde kıymetli bestekâr, hânende ve sâzendeler yetiştirmeleri bu durumu kanıtlamaktadır.³⁰⁰

Menâkıbü'l-Ârifin'de Anadolu halkının musikiyi hoş bulduğu, Mevlânâ'nın ise musikiyi; ruhları arındırarak temizleyen, yüreklere huzur veren, cana safa olan bir araç

²⁹⁵ Kardaş, *Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi*, s. 356.

²⁹⁶ Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2011, s. 35.

²⁹⁷ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, s. 37.

²⁹⁸ Mehmet Ergan, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 1, İzmir, 2006, s. 75.

²⁹⁹ Ergan, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", s. 75.

³⁰⁰ Ankaravî İsmâil b. Ahmed er-Rusûhî, *Mevlevîlik ve Mûsikî*, metin ve inceleme Bayram Akdoğan, Rağbet Yay., İstanbul, 2009, s. 20.

olarak gördüğü ifade edilmiştir.³⁰¹ Musikinin yayılması, sosyal ve kültürel hayatta etkin bir hale gelmesi Mevlevîhâneler sayesinde olmuştur.

Mevlevîler, zikir esnasında daha fazla yoğunlaşmak için ney, rebab, kudüm, bendir, nevbe gibi sazlar kullanmışlardır. Kaynaklarda Mevlânâ ve Sultan Veled'in rebab çaldığı hatta Mevlânâ'nın rebab'a üçüncü bir tel ekleyecek kadar zengin bir müzik bilgisi olduğu aktarılmaktadır.³⁰²

Farsça'da *kamış* anlamına gelen ney, Mevlevî müzik aletleri içerisinde kaynaklarda en sık rastlanılan sazlardandır. Dokuz boğumlu tek parça bir kamışın içerisinde boşaltılarak üzerine yedi adet perde (delik) açılması suretiyle elde edilmektedir.³⁰³ Mezopotamya'da yapılan kazılarda kamıştan yapılan birçok musiki sazının bulunduğu, Sümer dilinde kamıştan yapılan sazlara *na* adı verilmesinden dolayı *ney* kelimesinin de buradan geldiği ileri sürülmektedir. Ayrıca *Dîvânü lugati't-Türk'te* askerlerin ney sazını kullandıkları da belirtilmektedir. Ney sazından çıkan sesleri ilahi aşkın ateşi olarak düşünen Mevlânâ, neyin Allah ile insan arasındaki kapıları aralayan ve insanların Yaradanı ile iletişim kurmasını sağlayan bir araç olarak görmüştür.³⁰⁴ Eflâkî, Mevlânâ'nın hizmetinde bulunan Hamza'nın da çok iyi bir neyzen olduğu aktarmıştır.³⁰⁵

Günümüzde dini müziklerde kullanılan yaylı çalgılardan biri olan rebabın gövdesi Hindistan cevizinden, sap ve burgu kısımları sert ağaçlardan, telleri at kılından yapılan ve genellikle üç telli olan bir çalgıdır.³⁰⁶ Rebab'ın sesini israfilin sesine benzeten Mevlânâ, beyitlerinde rebâbı çalan sazadelerden olan Ebû Bekr-i Rebâbî³⁰⁷ ve Rebâbî Osman'dan bahsetmektedir.³⁰⁸

³⁰¹ Mustafa Macit, "Türk Müsiki Tarihinde Mevlevî Musikisinin Yeri, Önemi ve Etki Alanları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Balkan Müzik ve Sanat Dergisi*, C. III, S. 1, 2021, s. 40.

³⁰² Macit, "Türk Müsiki Tarihinde Mevlevî Musikisinin Yeri, Önemi ve Etki Alanları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", s. 48.

³⁰³ Mehmet Nuri Uygun, "Ney", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, İstanbul, 2007, s. 68.

³⁰⁴ Macit, "Türk Müsiki Tarihinde Mevlevî Musikisinin Yeri, Önemi ve Etki Alanları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", ss. 49-50.

³⁰⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 215.

³⁰⁶ Fikret Karakaya, "Rebab", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 493.

³⁰⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, ss. 7-8.

³⁰⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*; C. II, s. 301.

Arapçada *dinlemek, işitmek ve duymak* anlamlarına gelen semâ, sûfilerin kendilerine gelen vâridi işitmeleri ve işittiklerini kalbe aktarmaları olarak betimlenmektedir.³⁰⁹ Mevlânâ, semâ meclisine, ya kendisine Allaha olan aşkını hatırlatan bir söz duymasıyla başlardı ya da meclislerde duyduğu coşkunluktan sonra başlardı.³¹⁰ Sipehsâlârın risalesine göre, Mevlânâ, Şems-i Tebrizî'nin kendisine semâ yapmasını, istediğini semâda bulacağını tasviye etmesi üzerine semânın başladığı ve sürekli hale geldiği anlatılmaktadır.³¹¹ Nitekim Mevlânâ'nın, Şemseddin-i Tebrizî'den önce hiç semâ etmediği de bilinmektedir.³¹² Sultan Veled, babasının gece gündüz semâ ettiğini, sâzendelere gümüş ve altın paralar dağıttığını hatta öyle uzun semâ meclisleri olduğunda mutriblerin yorgun düştüğünü aktarmaktadır. Düzenlenen semâ meclislerine dönemin Türkiye Selçuklu sultanları ile devlet adamlarının da katıldığı bilinmektedir.³¹³

Mevlânâ'nın dini ve tasavvufi anlayışı ile Mevlevîliğin muhabbet temelli sanatsal ve edebî niteliğinin yansıması olan semâ meclisleri, Mevlânâ'nın vefatından sonra da Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi dönemlerinde devam etmiştir. Hatta Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'nın vefatından sonra, Kur'ân-ı Kerîm okunmasını ve sonrasında ise Mesnevî okunmasını, cuma namazından sonra ise semâ tertib edilmesinin âdet hâline getirilmesini sağlamıştır.³¹⁴ Ayrıca Mevlânâ'nın vefatından sonra türbesinde de semâ düzenlendiği bilinmektedir.³¹⁵ Ayrıca günümüzdeki semâ'nın icrâ şekli, Mevlânâ dönemindeki tarzından farklıdır. Gölpınarlı, bugünkü semâ'nın Pir Âdil Çelebi zamanında oluştuğunu ifade etmiştir.³¹⁶

Mevlevîliğe ait bir zikir şekli olan semânın icrâsı yedi bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; Na't-ı Muhammedî'nin okunması, kudüme ilk vuruş, ney taksimi, ilk

³⁰⁹ Erdoğan Baş, "Semâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVI, İstanbul, 2009, ss. 455-457.

³¹⁰ Betül Gürer-Hamide Ulupınar, "Tasavvufi Sembolizm Açısından Mevlevî Semâ Âyini", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S. 59, 2023, s. 111.

³¹¹ Sipehsâlâr, *Menâkıb-ı Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Sipehsâlâr Tercümesi)*, s. 62.

³¹² Yazıcı, "Mevlânâ Devrinde Semâ", s. 142.

³¹³ Betül Gürer-Hamide Ulupınar, "Tasavvufi Sembolizm Açısından Mevlevî Semâ Âyini", s. 111.

³¹⁴ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 568.

³¹⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 624.

³¹⁶ Betül Gürer-Hamide Ulupınar, "Tasavvufi Sembolizm Açısından Mevlevî Semâ Âyini", s. 111.

peşrev ve devr-i veledî, dört selam, son ney taksimi ve aşr-ı şerif okunması, dua ve gülbank'tır.³¹⁷

Tasavvufî zümreler içerisinde Mevlevîliği diğerlerinden ayıran en farklı özellik Mevlânâ'nın kendi yolunu şiir, mûsikî ve semâ'ya dayandırmasıdır. Mevlânâ, bu üç unsuru kendi tasavvuf, tarikat ve din anlayışına uyarlamıştır. Hakikatleri ifade etme aracı olan mûsikî, diğer zümrelere nazaran Mevlevîliğin daha merkezi konumunda yer almış ve sonuç olarak semâ meclisleri oluşmuştur.³¹⁸

Mevlevî mûsikîsinden sonra en zengin tarikat mûsikîsi, Bektâşî zümresindedir. En eski temel âyinleri ise âyîn-i Cem ve ikrar âyini. Âyîn-i Cem, tarikat mensuplarının toplanarak birlikte gerçekleştirdiği bir tören iken, İkrar âyini ise tarikata henüz yeni girecek olan kişiler için düzenlenen bir merasimdir. Toplantılar ve törenler esnasında Bektâşîlikle ilgili deyişler, nefesler, mersiyeler üzerine besteler ve sohbetler yapılırken törenin son kısmında *semah* adı verilen ritmik bölüm gerçekleştirilirdi. Ali sofrası yani muhabbet sofrası kurulduktan sonra mürşidin izni ile önce üç nefes, ardından on iki imam adını zikreden manzumeler okunurdu. Nefes okuyucularına da bazen bir saz heyeti eşlik ederdi.³¹⁹

Bağlama, Bektâşî mûsikîsinde kullanılan en temel saz olarak kabul edilir. Bu nedenle daha çok Türk halk müziği formundadır. Bağlamanın hemen hemen her boyutunu kullandıkları gibi bağlamaya ek olarak kabak kemane, ud, cümbüş gibi sazlarda eşlik etmiştir.

Semâh adı verilen tasavvufî rakslar ise tamamen tarikat mensuplarının katıldığı Cem törenlerinde gerçekleştirilirdi. Deyim yerindeyse gizli yapılan kutsal törenlerdi. Semahlar; iki, dört, altı, sekiz, on, on ikişerli gruplar şeklinde kadın ve erkeğin birlikte icra ettiği törenlerdi. Bektâşî semahı, Mevlevîlerin semâ törenlerinden farklı olarak sadece beden etrafında gerçekleştirilen bir tören olmayıp kol ve ayak hareketlerinde yapıldığı bir törendir. Ayrıca Mevlevîlikteki semâ törenlerinde giyilecek kıyafetler tek tip iken Bektâşîlerin semâh ayinlerinde gündelik ve yöresel kıyafetler tercih

³¹⁷ Betül Gürer-Hamide Ulupınar, "Tasavvufî Sembolizm Açısından Mevlevî Semâ Âyini", s. 112.

³¹⁸ Betül Gürer-Hamide Ulupınar, "Tasavvufî Sembolizm Açısından Mevlevî Semâ Âyini", s. 115.

³¹⁹ Nuri Özcan, "Bektâşî Mûsikîsi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul, 1992, s. 371.

edilmektedir. Bektâşîlik zümresi ile ilgili pek çok konuda çalışmalar yapılmış olsa da mûsikî konusunda bilgiler yeterli değildir.³²⁰

SONUÇ

Türk kültür tarihimizin önemli kaynaklarından olan menkıbeler, IX. yüzyıl, belki de daha önceleri, halk tarafından sevilen, hafızalarda yer edinmiş veliler için, evliya menkıbeleri oluşturmaya başlamıştır. Bu menkıbeler içerisinde Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî ve Ahî Evran ile ilgili yazılmış olan menkıbeler tarihimizi, kültürel hayatımızı ve sosyal yapımızı aydınlatan kıymetli eserlerdir.

Türkiye Selçuklu Devleti döneminde Anadolu'nun sosyal hayatına yönelik bilgiler aktaran bu menkıbelere göre huzurun ve adaletin kaynağı sultan ve hükümdardır. Eski Türk devletlerinde olduğu gibi sultanlar, babalık vazifesini yerine getirmeli, devlet erkânı ile halkı korumalı ve refah seviyesini yükseltmelidir. Bunların gerçekleştirilmesi içinde cesur askerlerden oluşan bir ordu bulunmalıdır. Adalet

---

³²⁰ Özcan, "Bektaşî Mûsikisi", s. 372.

mekanizmasıyla ilgili verilen bilgilerde, İslam hukuku, kadılık makamı, mahkemelerin bakmış olduğu davalar ve bazı suçların müeyyideleri ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır.

Türkiye Selçuklu sultanlarının eğitime önem vermesi Anadolu'nun eğitim ve bilim alanında pek çok gelişme yaşamasına neden olmuştur. Kaynak kabul edilen menkıbelerde eğiticinin ve talebenin sahip olması gereken özellikler belirtilirken, medreselerde okutulan dersler ve öğrenme metotları hakkında da kıymetli bilgiler elde edilmiştir.

Menkıbelerde, Anadolu'da ekonomiyi canlandırmak adına sultanların, uygulamış olduğu stratejilere de değinilmiştir. Şehirlerde üretimin desteklenmesi, tarım ve hayvancılık alanlarında halka kolaylıklar sağlanması, ticaretin gelişmesi içinde tüccarlara geniş haklar verilerek, sigorta ve gümrük indirimi uygulanması, kervansarayların inşa edilmesi ile ticaret yollarının rağbet görmesi sağlanmıştır.

Kaynaklarda, İslamiyet öncesi inançların halk arasında yaygın olarak yaşadığı ve toplum hayatını etkilediği görülmektedir. Selçuklu Anadolu'sunda toplum, İslamiyet'i kabul ettikten sonra bazı eski inançlarından vazgeçmemiştir. Ancak medreselerin ve tekkelerin katkısı ile Selçuklu toplumunun din algısında ve yaşantısının kayda değer değişimler yaşanmıştır.

Tasavvufi zümrelerin menkıbelerinde dönemin hastalıkları ve tedavi yöntemleri ile ilgili yapılan aktarımlarda, hamam kültürünün önemi, cüzzam, nezle ve sıtma gibi hastalıklar için uygulanan tedavi yöntemleri hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır.

Eserlerde anlatılan doğum, evlilik ve cenaze törenleri dönemin geleneklerini yansıtmakta ve bazı gelenekler günümüzde bile yaşamaktadır. Örneğin Türkiye Selçuklu Devletinde görülen çeyiz gibi âdetler günümüzde de devam etmektedir. Kadınlara ise sosyal hayatın çeşitli alanlarında etkin oldukları söylenebilir.

Anadolu halkının, yeme – içme kültürü konusunda sağlıklı ve dengeli bir beslenme alışkanlığına önem verdiği eserlerdeki anlatımlarda görülmektedir. Ekmek ve börek çeşitleri gibi unla yapılan ürünler olduğu gibi, çorba ve sebze gibi sağlıklı

besin maddelerinin de toplum içerisinde tüketildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca tatlıların ve meyvelerin çeşitliliği, Anadolu'nun bağ ve bahçelerinin son derece verimli olduğunu yansıtmaktadır.

Eserde yer alan hikayelere göre, kıyafet kültürü, toplumun ekonomik durumuna göre şekillenmiştir. Atlas gibi kıymetli kumaşları devlet erkânı ve zengin kimselerin tercih ettiği, hırkanın ise dar gelirli kişiler tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Eğlence hayatında ise özellikle müzik konusunda Türkiye Selçuklu Devletinde, resmî törenler ve saray eğlencelerinin yanı sıra halk arasında da kutlamaların yapıldığı görülmektedir. Tasavvufi zümreler içerisinde özellikle Mevlânâ ve Mevlevîler müzik kültürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Dönemin kaynaklarında müzik makamlarından, çalgı türlerine kadar pek çok bilgi aktarılmakla beraber semâ meclislerinin eğlence hayatı ile birlikte kültürel hayatta da önemli bir yere sahip olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Bu çalışma ile Mevlevî, Bektâşî ve Ahî zümrelerinin ve menkıbelerinin Selçuklu Anadolu'sunda toplumun, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına dair önemli bilgiler taşıdığı ve menkıbelerin tarihimiz için kaynak olarak kullanılabileceği gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

A. KAYNAKLAR

AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara, 2000.

ÂRİF ÇELEBÎ, *Ulu Ârif Çelebi Dîvânı*, Tenkitli Metin ve Tercüme haz. İbrahim Kunt-Mehmet Vanlıoğlu, Konya, 2013.

EFLÂKÎ, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2011.

İBN BÎBÎ, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)*, C. I-II, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.

MEVLÂNÂ, *Dîvân-ı Kebîr*, haz. Abdülbâki Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I-VII, Ankara, 1992.

MEVLÂNÂ, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul, 2000.

MEVLÂNÂ, *Mecâlis-i Seba (Yedi Meclis)*, çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, 2000.

MEVLÂNÂ, *Mektuplar*, Türkçeye çev. ve haz. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, 1999.

MEVLÂNÂ, *Mesnevî-i Şerîf*, haz. Âmil Çelebioğlu, C. I-VI, İstanbul, 2000.

RÂVENDÎ, *Râhat-Ûs-Sudûr ve Âyet-Ûs-Sürûr*, çev. Ahmet Ateş, TTK Yay., Ankara, 1999.

SİPEHSÂLÂR, Ferîdûn b. Ahmed-i, *Menâkıb-ı Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Sipehsâlâr Tercümesi)*, trc. Ahmed Avnî Konuk, haz. Duygu Kara-Mine Kara, 2020.

SULTAN VELED, *İbtidâ-Nâme*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul, 2014.

SULTAN VELED, *Rebâbnâme*, terc. Niğdeli Hakkı Eroğlu, çev. Amber Güneysel, ed. haz. ve sad. İsmail Koçak, İstanbul, 2011.

SULTAN VELED, *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, çev. Şadi Aydın - Elvir Musiç, C. I-II, Konya, 2015.

ZERNÛCÎ, *Ta'limü'l Müteallim*, çev. Ömer Faruk Kasadar, Ravza Yay., İstanbul, 2019.

B. ARAŞTIRMALAR

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, C. I-II, Cem Yay., İstanbul, 1995.

AKGÜL, Deniz, "Kadının İş Hayatına Katılımında Bacıyân-Rûm Teşkilatı ve Tobb İl Kadın Girişimciler Kurullarının Katkıları", *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. V, ss. 115-116.

AKIN, Galip-Vahdet Özkoçak-Timur Gültekin, "Geçmişten Günümüze Geleneksel Anadolu Mutfak Kültürünün Gelişimi", *Anthropology*, S. 30, 2015, s. 42.

ANKARAVÎ, İsmâil b. Ahmed er-Rusûhî, *Mevlevîlik ve Mûsikî*, metin ve inceleme Bayram Akdoğan, Rağbet Yay., İstanbul, 2009.

ATÇEKEN, Zeki, "Osmanlılar Zamanına Ulaşan Selçuklu Medreseleri ve Müderrisleri", *Türkler*, C. VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss. 576-578.

AYBUDAK, Utku, "Asabiye Kavramı Işığında Türklerin Sufileşmesi ve Tarikatlar", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 33, 2018, s. 367.

BAŞ, Erdoğan, "Semâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVI, İstanbul, 2009, ss. 455-457.

BAŞDİN, Aziz, "Selçuklularda İslamiyet Öncesi Türk Kültürünün Etkileri -Sultan Alp Arslan Dönemi Cenaze Merasimleri ve Gelenekleri-", *Eskiyeni*, S. 34, 2017, s. 182.

BAYAT, Fuzulî, *Mitolojiye Giriş*, KaraM Yay., Çorum, 2005.

BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985.

- BAYRAM, Mikail, *Ahî Evren ve Ahî Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya, 1991.
- BAYRAM, Mikail, *Fatma Bacı ve Bacıyânı Rûm*, Konya, 1994.
- BAYRAM, Mikail, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, Kendi Yay., İstanbul, 2001.
- BİRİŞİK, Abdulhamit, "Tefsir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, İstanbul, 2011, s. 281.
- BOZKURT, Fuat, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*, Tekin Yay., İstanbul, 1990.
- CEYLAN, Firuze - Melek Yaman, "Ritüele Dönüşen Mutfak: Mevlevî Mutfağı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. VII, S. 3, 2018, ss. 2173-2176.
- DEVECİ, Sefüre, "Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Zümreleri", *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. V, 2021, s. 56.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1980.
- DOĞAN, Nermin Şaman, "Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri Dârüşşifâlarından Örnekler", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. XXVIII, S. 28-2, 2013, s. 435.
- ERDEM, Ekrem, "Fütüvvetin ve Ahiliğin Menşei, Mahiyeti ve Türleri", *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. V, 2021, s. 7.
- ERSAN, Mehmet, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 1, İzmir, 2006, s. 75.
- FAZLIOĞLU, İhsan, "Selçuklular Dönemi Anadolu'da Felsefe ve Bilim-Bir Giriş", *Cogito*, İstanbul, 2001, S. 29, ss. 152-168.
- FEHD, Tevfik, "İlm-i Felek", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXII, İstanbul, 2000, s. 126.
- FÜRÜZANFER, Bediüzzaman, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, 1963.
- GÜRER, Betül-Hamide Ulupınar, "Tasavvufî Sembolizm Açısından Mevlevî Semâ Âyini", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S. 59, 2023, s. 111.
- GÖKBÖRÜ, Halil İbrahim, "Devlet Teşkilatı ve Ülke Yönetimi", *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Nobel Yay., C. I, Ankara, 2020, s. 512.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî Vilâyet-Nâme*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1958.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2004.

- GÜLERMAN, Adnan-Sevda Taştekil, *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.
- GÜVEN, İsmail, “Türkiye Selçukluları’nda Medreseler”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. XXXI, S. 1, Ankara, 1998, s. 133.
- HALICI, Nevin, *Mevlevi Mutfağı*, Metro Kültür Yay., İstanbul, 2007.
- HATİBOĞLU, İbrahim, “Müzakere”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXII, İstanbul, 2006, s. 233.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.
- KAHRAMANOĞLU, Recep-Fulya Şahin, “Hacı Bektaş Veli Felsefesinin Etnopedagojik Açından İncelenmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXI, 2019, ss. 46-47.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 2016.
- KARA, Mustafa, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar-Tekkeler-Şeyhler*, Dergâh Yay., İstanbul, 2005.
- KARA, Seyfullah, “İslam Eğitim Sistemi ve İslâmi Bilimler”, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, ed. Halil İbrahim Gökbörü, C. I, Nobel Yay., Ankara, 2020, s. 157.
- KARAKAYA, Fikret, “Rebap”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 493.
- KARAMAN, Hayreddin, “Fıkıh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, İstanbul, 1996, s. 1.
- KARDAŞ, Sedat, *Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi*, Grafiker Yay., Ankara, 2018.
- KARTAL, Ahmet, “Kerâmât-ı Ahî Evran Mesnevîsi Üzerine Notlar”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 2, İstanbul, 2009, s. 224.
- KAYADİBİ, Fahri, “Anadolu Selçuklular Döneminde Ahi Teşkilatında Eğitim”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, S. 26, 2000, s. 177.
- KAZICI, Ziya, “Ahîlik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 1988, s. 540.
- KEMALOĞLU, Muhammet, “XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. II, S. 5, 2015, s. 93.
- KESİK, Muharrem, “Selçuklular’da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi”, *Tarih Dergisi*, S. 71, 2020, s. 116.
- KILIÇ, Hulusi, “Sarf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXVI, İstanbul, 2009, s. 136.
- KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika”, *Erdem Dergisi*, C. VIII, S. 23, 1996, ss. 465-484.
- KOÇU, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1969.

KÖKSAL, Mehmet Fatih, “Ahi Evran’ın Menkabevi Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: Menâkıb-ı Ahî Cihân-ı Nasreddîn Ahi Evran”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 62, 2012, s. 83-108.

KÖMÜRCÜ, Kâmil, “Esîrüddin El-Ebherî’nin Mantık Tarihindeki Yeri”, *Uluslararası 13. Yüzyılda Felsefe Sempozyumu Bildirileri*, ed. Murat Demirkol ve M. Enes Kala, Ankara, 2014, ss. 150-65.

KÖPRÜLÜ, Fuad, “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”, TTK Yay., *Bellekten*, C. VII, Ankara, 1943, s. 423.

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.

KÖYMEN, Mehmet Altay, “Alp Arslan Zamanı Türk Beslenme Sistemi”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Ankara, 1971, s. 34.

KÖYMEN, Mehmet Altay, “Alp Arslan Zamanı Türk Giyim-Kuşamı”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. III, Ankara, ss. 54-57.

KÖYMEN, Mehmet Altay, “Alp Arslan Zamanı Türk Toplum Hayatı”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. IV, Ankara, 1975, s. 22.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III. Cilt Alp Arslan ve Zamanı*, TTK Yay., Ankara, 2001.

KURPALİDİS, G. M., *Büyük Selçuklu Devleti’nin İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, çev. İlyas Kamalov, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

KUŞÇU, Ayşe Dudu, “Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma”, *Türkler*, C. VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss. 176-188.

KÜÇÜK, Sezai, “Geçmişten Günümüze Mevlevilik”, *Demokrasi Platformu Dergisi*, S. 6, Ankara, 2006, s. 77.

MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklular’da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2011.

NOYAN, Bedri, *Firdevsi-i Rûmi Manzûm Hacı Bektâş Veli Vilâyetnâmesi*, Aydın, 1986.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Bektaşîlik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul, 1992, s. 373.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Fütüvvetnâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, İstanbul, 1996, ss. 264-265.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Hacı Bektâş-ı Velî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul, 1996, s. 455.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul, 1996, s. 471.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, 7. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1992.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık-Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, TTK Yay., Ankara, 2011.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

ORAL, M. Zelti, "Selçuk Devri Yemekleri ve Ekmekleri", *Türk Etnografya Dergisi*, S. 52, 1956, s. 74.

ÖNDER, Mehmet, *Yüz Yıllar Boyunca Mevlevilik*, Dönmez Yay., Ankara, 1992.

ÖNGÖREN, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 443.

ÖNGÖREN, Reşat, "Tasavvuf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XL, İstanbul, 2011, s. 119.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Vezir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXXIII, İstanbul, 2013, s. 85.

ÖZBEK, Süleyman, "Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlâna'nın Fihî Mâfih ve Mesnevi'sine Göre)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. III, S. 1, Afyon, 2001, s. 52.

ÖZCAN, Nuri, "Bektaşî Mûsikisi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul, 1992, ss. 371-372.

ÖZDEMİR, Şuayip, "Mevlana'nın Eğitimci Kişiliği", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVI, S. 1, Elâzığ, 2011, s. 4.

ÖZKIRIMLI, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VI, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.

ÖZKÖSE, Kadir, "Selçuklular Döneminde Tasavvuf İlminin Gelişim Seyri ve Tasavvufî Çevrelerin Etkinlik Sahası", *Selçuklularda Bilim ve Düşünce*, ed. Mustafa Demirci, Ali Temizel, M. Ali Hacıgökmen ve Sefer Solmaz, Selçuklu Belediyesi Yay., C. I, Konya, 2011, s. 348.

PALALI, M. Zeki, "Cüzzam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul, 1993, ss. 150-152.

PAYDAŞ, Kazım, "Eflaki'nin Menakıb'ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14.y.y. da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. VI, S. 8, 2013, ss. 460-480.

SÂMÎ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 1901.

SÜMER, Faruk, "Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XX, Ankara, 1962, s. 224.

SÜSLÜ, Özden, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2007.

- SÜVEYSÎ, Muhammed, “Hendese”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, İstanbul, 1998, s. 196.
- ŞEKER, Mehmet, “İbn Battuta Seyahatnâmesi İle Fütüvvet-Nâmelere Göre Anadolu’da Ve Ahîler’de İktisâdî Hayat”, *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. V, 2021, s. 26.
- ŞİMŞEKLER, Nuri, “Mesnevî’ye Göre Selçuklu Döneminin Yiyecek Kültürü”, *İpek yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, C. VIII, Konya, 2005, s. 153.
- TANERİ, Aydın, “Divan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, 1994, s. 383.
- TANRIKORUR, Şermin Barihüda, “Mevleviyeye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 468.
- TEBEROĞLU, Haydar, “Hacı Bektaş Velî Düşüncesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 16, 2000, s. 143.
- TEZCAN, Hülya, “Ferace”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XII, İstanbul, 1995, s. 349.
- TURAN, Osman, “Selçuk Kervansarayları”, *Belleten*, C. X, S. 39, Ankara, 1946, s. 473.
- TURAN, Osman, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2013.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara, 1965.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1983.
- TURAN, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul, 1995.
- ULUDAĞ, Süleyman, *İslâm ve Musiki*, Dergâh Yay., İstanbul, 2015.
- USLU, Recep, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya, 2015.
- USTA, Halil İbrahim, “Firdevsî-i Rûmî’nin Bir Münazarası”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XLIX, S. 1, Ankara, 2009, s. 76.
- UYGUN, Mehmet Nuri, “Ney”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, İstanbul, 2007, s. 68.
- UYMAZ, Emine, “XI. Yüzyılın Sonlarından XIV. Yüzyılın Başlarına Kadar Anadolu’da Bilinen Hastalıklar ve Uygulanan Tedavi Yöntemlerine Dair”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, İstanbul, 2013, s. 215.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Kelâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara, 2022, s. 196.
- YAZICI, Tahsin, “Ahmed Eflâkî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, 1989, s. 62.
- YAZICI, Tahsin, “Menâkıbü’l-ârifin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 114.

YAZICI, Tahsin, “Mevlânâ Devrinde Semâ”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, S. 5, İstanbul, 1964, ss. 142-143.

YILDIRIM, Ali, *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

